

ВЕЛЬМОЖНИМ ЇХНІМ МИЛОСТЯМ ПАНАМ АРЦИБІСКУПУ МИХАЙЛУ І
БІСКУПАМ ПОТІЮ, КИРИЛУ, ЛЕОНТІЮ, ДИОНИСІЮ ТА ГРИГОРКУ¹. ІОАНН,
ЧЕРНЕЦЬ З ВИШНІ, ВІД СВЯТОЇ АФОНСЬКОЇ ГОРИ СЕРДЕЧНО ВАМ ЗИЧИТЬ,
ЩОБ БУЛА ПОСЛАНА ВАМ З НЕБА ПАМ'ЯТЬ ПОКАЯННЯ, СТРАХ ГЕЄНИ Й
МАЙБУТНЬОГО СУДУ ВІД ВСЕВИДЯЧОГО ОКА ТРОЇЧНОГО БОЖЕСТВА,
ОТЦЯ,

І СИНА, І СВЯТОГО ДУХА

(ПОСЛАННЯ ДО ЄПІСКОПІВ)

Звіdomляю вашим милостям, що до мене дійшло вашого подвигу
(труду, ревності і старання) писання, назване "Оборона згоди з
латинським костьолом та вірою, що Риму служить", грубо збите від
руського народу вами, старателями й будівничими тієї згаданої згоди.
Побачивши те, вельми почудувався я не простим, малим подивом, але
великим здивуванням та жахом, розмірковуючи сам собі в затворі, в
темниці безмовності сидючи: як це воно і звідкіля б ваші милості могли
досягти такої ласки, дару, блаженства і святості? Те я частково знаю, що
ви таких почестей і благодаті з високості ніколи не шукали, ані просили, і
сліду скорбного Христового не топтали, і мандрівок до горнього
Єрусалима через заняття розумною молитвою не творили, а отак знагла,
без жодної заслуги перед Богом смієте собі привласнювати оту гідність,
шляхетність і достойність дару (так, начебто це запевне йде від
небесного одкровення) і, єднаючи ту згоду, таїнство віри змішуєте і
споюєте з безвір'ям. Коли ви звикли дотримувати і заживати звичаю
влади панської, царської чи королівської, то дигнітарство? і начальство
нікому даремно не дають і титул не вивишають, а лише за заслуги, честь,
поки того угодник добре не заслужить. Це ми маємо розуміти так само і
щодо небесних дарів, які йдуть од божества: вони також даються не без
заслуг і законного порядку. Подивувавшись із того достатньо, щоб і на
Бога огудної думки не піднести і, вам по простоті своїй правду мовлячи,
не согрішити, пішов я шукати євангельського сліду, що приводить до
пізнання явного, яким такі справи, таємниці вічного життя

відкриваються, як саме подано їх од Бога і як вони мають відправлятися. А коли б інакше, а не в той спосіб хтось хотів би хвалитися досягненням того дару і вірою управляти, такого божественне Євангеліє називає слугою антихристовим і його таємним помічником. А який він є, отой слід, що до цілі того дару приводить (пильно прошу, послухайте!), хочу показати вам не викрутами прокурацької фантазії, а самими вустами Христа, Бога нашого, які промовляють зі святого Євангелія! Це чиню не задля похвали виграшу в диспуті (як мирська мудрість звикла визначати), але для мого спасіння й вашого, про яке, знає Бог, я турбуюся так само, як і про своє.

Відомість ту відкриваю вам короткими словами. Тим, котрі хочуть досягти того дару і йдуть від миру вслід за Богом, на часом є п'ять таких ступнів.

Перший: віра, хрещена в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Другий: при вірі виконувати узаконені заповіді, проголошені від Господа, коли послав після воскресіння учнів на проповідь, кажучи: "Тож ідіть і навчіть усі народи, хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа²", і більше того, учачи їх зберігати все, що "я вам об'явив³".

Третій: хрест Христовий на рама взяти і душею своєю в світі цим відректися, як казав Господь: "Коли хоче хто йти вслід за мною — хай зречеться самого себе і хай візьме свого хреста та й іде вслід за мною⁴", і більше того: "Хто ж ненавидить душу свою на цим світі — збереже її у вічне життя⁵".

Четвертий: дім, село, маєтки, родоцтво і мирських друзів відкинути, як казав Господь: "І кожен, хто за ймення моє кине дім, чи братів, чи сестер або батька, чи матір, чи діти, чи землі — той багатократно одержить і успадкує вічне життя⁶". І більше того: "Хто більш, як мене, любить батька чи матір, той мене недостойний⁷".

П'ятий: конечно убогість, як казав Господь: "Коли хочеш бути досконалим, піди, продай добра свої та й убогим роздай — і матимеш скарб ти на небі. По тому приходи та йди вслід за мною⁸".

В тому конечному зубожінні учні, йдучи за Христом, ще не могли осягти таїнства віри і зрозуміти Христові притчі, через це приходять і питають Господа. "Чому,— кажуть,— у притчах розмовляєш з народом такою мовою, в якій ми осягнути сокровенного розуму не можемо?"⁹. Відповідаючи їм, Ісус сказав: "Вам-бо дано відати таємниці Царства Небесного, тобто тим, що оголили думку свою від мирських справ і пішли вслід за мною, а мирським я говорю ще притчами і непрямую мовою, тобто прикритою повістями. А чому це? А тому, що не вмістять духовного розуму та й не тільки мирські не вмістять, але й ви, о учні, котрі пішли за мною вслід, воліли понести конечну убогість і доходите, простуючи за мною вслід, до страстей моїх, а таїнства віри вмістити не можете. Багато маю,— каже,— говорити вам, але тепер того не можете носити; коли ж прийде Утішитель, його я вам хочу послати від Отця, Той вам відкриє повне знання моїх справ"¹⁰. Отже, після воскресіння відкриється їм уміння зрозуміти писання закону, пророків та псалмів, які вістять про нього, а поки що таїнства віри вмістити не можуть. Отже, ще й більше каже їм: "А ви позостаньтеся в місті?, аж доки зодягнетесь силою з висоти"¹¹. І вже сам на небеса відходить, а Духа Святого в урочий час посилає до апостолів. Приймавши Духа Святого, всі відають уже все, і безпечно проповідують таїнство віри, і управляють, приводячи з невір'я до віри, людським спасінням.

Пастирі й учителі вселенської нашої православної віри, святі отці, цей слід відчувши, тим самим способом увійшли в священничий стан і узаконили, як іншим у нього входити,— про це Дионісій Ареопагіт¹² достатньо пише, даючи знати, що не досить тільки виконати ті п'ять ступенів, які після Бога вийшли і які я вище перечислив. Той, що з неба від Духа Святого не посвячений, не може бути істинним, законним священником і достатнім знавцем таїнства віри. А коли того таїнства вмістити не може, як же такий сміє важитися управляти вірою? Явно є, що таке зухвальство богопротивне, що воно овоч, воля і діло

антихристового плоду. Так само порядок Дионисій Ареопагіт описав. Після того п'ятого ступеня, тобто кінцевого убозтва, тому, хто хоче священство досягнути й зрозуміти таїнство віри, не можна інакше,— каже, — як тільки спершу належить йому очиститись; очистившись же, просвітитися; просвітившись же, установитися — про що читай Дионисія Ареопагіта "Про священоначалля" і побачиш, що мовлю правду.

На тому ставши, спитав би я вас, котрі згоду віри зв'яжете, що воно таке — ступінь установлення, про який казав Дионисій? Але знаю, що не тільки не можете відповісти мені про те, як установлюється ступінь, але не відаю, чи хоч би ви прочитали коли самі голі слова, сказані Дионисієм у його книзі. Спитав би вас, що воно є — просвіта, але знаю, що й нявкнути мені у відповідь не зможе. Спитав би вас: що воно є — труд очищення, але знаю, що вам те й не снилося. Як же ви можете знати явні, втілені, як годиться, в образі, ступені наближення до небесного Бога? І не тільки ви не знаєте, але й ваші папи та ісусоогудники, що їх звуть єзуїти, про те ані писнути, щоб з'ясувати, не можуть. А чому? Тому, що ті поганські догмати (Арістотелів, Платонів та інших), супротивні Ісусовій простоті, Петровій вірі, Іоанновій чистоті, Якововій беззлобності та нелукавості інших апостолів, не тільки не можуть умістити, але й зрозуміти. І не тільки про порядки міри, що приводять до благодаті Духа Святого, не можете мені відповісти, коли вас запитаю, але й соромитися будете, коли я спитаю, чи виконуєте ви ті п'ять тілесно узаконених ступенів. Однак я вас запитаю, хоч ви на мене за правду жаль матимете, — прагну я ліпше Богу і правді його в тому догодити, аніж вашій смертній ласці.

Покажіть, отже, мені ви, котрі згоду в'яжете, чи котрийсь із вас отой перший ступінь сам собою виконав і чи перебуває у вірі, заснованій на непорушному фундаменті, з виконаними заповідями? Чи не ваші милості лихими справами розорили спершу віру? Чи не ваші милості розпустили в собі джерело похотей через прагнення здирства грошового і мирського достатку і насититися ніяк не можете, а ще більшим голодом та спрагою похворіли, прагнучи світських достатків? Покажіть же мені о ви, котрі згоду в'яжете, чи хтось із вас, будучи в мирському житті, виконав оті

шість заповідей, узаконених Христом: тобто чи голодних нагодував, чи спраглих напоїв, чи мандрівних людей прихистив, чи голих одягнув, чи хворим послужив, чи темничників навідував? Чи не ваші милості ті шість заповідей не тільки потоптали в мирському чині, але й нині, начебто в духовнім перебуваючи, постійно топчете!

Чи не ваші милості голодних оголоднюєте і чините спраглими бідних підданих, котрі носять той самий образ Божий, що й ви; на сиріт церковних і їхнє прогодування подане від благочестивих християн грабуєте і з гумна стоги та обороги тягнете, самі з того зі своїми слугами годуєтеся, їхній труд та піт кривавий, лежачи та сидячи, сміючись та граючи, пожираєте, горілки очищені курите, пиво трояковиборне варите і вливаєте у прірву ненаситного черева, самі і з гістьми своїми пересичуєтеся, а сироти церковні голодні і спрагли, а бідні піддані у своїй неволі річної потреби не можуть задовольнити, з дітьми у скруті, їжу собі уймають, боячись, що їм хліба до наступного врожаю не вистачить.

Чи котрийсь із вас завів у дім страннього, прихистив, задовольнив, ноги по-авраамському мандрівній людині помив? Чи не ваші милості, котрі самі нібито в духовному чині, странніх огуджуєте, ганьбите, обмовляєте, ненавидите, лихословите, оббріхуєте? А що з'явилося з тих вуст, котрі в'яжуть сморідну згоду,— вони таким духом огуджували, кажучи: "А що вони, оті патріархи чи грецькі владики? Жебраки, волоцюги, облудники!"¹³ Ось бачите, як ви розумієте гостинність для странніх.

Чи було, що ви одягали голих? Чи не ваші милості самі оголюєте: з обори коні, воли, вівці у бідних підданих забираєте; податки грошові, податки поту й труду від них витягуєте; із них з живого лупите, оголюєте, мучите, морите, гоните до ком'яг та шкут, не зважаючи на час: взимку і влітку, в негоду, а самі, як ідоли, на одному місці сидите або, коли й трапиться перенести на інше місце того ідолотворного трупа, безскорбно переносите його на колисках, так наче ви вдома сидите. А бідні піддані і день і ніч на вас трудяться й мучаться, ви ж бо, їхню кров, силу, працю і старання висмоктавши і починивши голими в оборі та коморі, ваших вирванців, що ступають перед вами, фалюндишами,

утрфинами і каразіями? одягаєте, щоб красним виглядом тих слуг око наситити, а ті бідні піддані простої доброї серм'яжки не мають, щоб покрити голизну. Ви з їхнього поту мішки повно напихаєте грішми золотими, талярами, півталярами, ортами, четвертаками, потрійними?? суми докладаєте, шукаєте в шкатулах місця, де б котрій особі з тих згаданих грошей гідно було б спочивати, а тії бідолахи шеляга, за що солі купити, не мають.

Чи було, що ви хворим послужили? Чи не ваші милості самі чините хворих із здорових: б'єте, мучите і забиваєте? Пошкреби тільки свою лису голівку, ксьондзе біскупе луцький¹⁴, скільки ти за свого священства живих мертвими до Бога послав, одних січеною, других водотопною, третіх вогнепальною смертю вигнав із цього життя? Я думаю, що пам'ятаєш, ваша милість, усіх тих, якщо захочеш покаянну правду на сповіді виригнути? Згадай-но Пилипа, маляра багатогрошового! Куди ті рум'яні золоті після його невільної смерті подівалися, в чиєму нині сидять ув'язненні?

Чи ж було, що ви в'язнів у темницях навідували? Чи не ваші милості в темниці за правду зачинаєте і даєте терпіти біди християнським людям? Чи не ваші милості й Никифора¹⁵ добре навідали і в темницю зачинити його подбали, щоб безпечно при неправді панувати і не мати з його вуст викриття за своє відступництво зі своїм папою? Але знайте і таке: коли навіть людський язик замовкне, та глядач згори бачить тих, що внизу,— уздрите ви все своє теперішнє тоді, коли, виконавши таїнство цього життя, відійдете в країну майбутнього віку. Тоді все те вам відкриється, чого нині не можете обмацати й побачити через окрадений сліпоти світу цього і його слави.

Але тепер не маю місця, щоб цим бавити час, хочу лишень, ідучи шляхом повісті, вивершити й наявно показати річ щодо ступенів євангельських, як ви самі від себе відкинули їх і потоптали.

Покажіть мені ви, котрі згоду в'яжете, чи хтось із вас світу відрікся, хрест Христовий узяв на рамено і душу свою в цьому житті зненавидів?

Чи не ваші милості в собі нині виявляєте велику помпу й таїнство свавільного життя віку цього, більші достатки в так званому духовному, ніж у мирському чині, вхопили, до слави й багатства дорвалися, чого в мирському чині не мали — товщаєте, годуєте, харчуєте, насичуєте черево розкішними наїдками, улещуєте горлянку смачнішими кусами, усолоджуєте, смакуєте, мажете, собі пригоджаєте і в усьому виконуєте похитливу волю?

Покажіть мені ви, котрі згоду в'яжете, чи котрийсь із вас покинув дім, села, маєтки, майно, родичів і мирське життя заради Господа? Чи не ваші милості для того й до біскупства докопалися, щоб знайти у Божій церкві більше маєтків, майна, грошових скарбів та прибутків, слуг лічбою подвійною і потрійною, ніж мали їх спершу, славою віку цього коронуєтеся, плаваєте, як у маслі, в безпечальних та розкішних достатках, дочок обвіновуєте багатим біскупським віном, робите зятів пишногордими панами і забагатіли церковним, сирітським, убогих і тих, що сліду Христового тримаються, добром своїх підлеглих; титули тим зятям найславніші у світі цьому подавали: від війських на підкоморих, від підкоморих на суддів, від суддів на каштелянів, від каштелянів на старост, від старост на воєвод перевертаєте!

Покажіть мені ви, котрі згоду в'яжете, чи хтось із вас виконав той кінцевий ступінь Петрового слова: "От усе ми покинули та й пішли за тобою слідом, що ж нам буде за це?"¹⁶ — те він сказав, почувши від учителя, що нелегко багатим увійти у Царство Небесне. А чи не ваші милості більше тепер маєте, ніж мали спершу, і стали багатшими й пишнішими, аніж спершу були? А коли неправду кажу, відвалімо той надгробний камінь і уздрімо увіч все життя ваше попереднє в мирському стані, а нині в так званому духовному: хто ким на початку був і що мав, а ким є тепер і що має.

Почну ж від славніших у мирі. Спершу його милість каштелян Патей, хоч і досяг каштелянського титулу, але тільки чотирьох слуг за собою волочив, а в одежі барви, які тільки міг, уживав, а тепер, коли став біскупом, то має слуг більше десяти, а барви має ціною дорожчі й

пишніші. Так само і його милість архієпископ, коли був простим Рогозиною, не знаю, чи міг утримати в себе на службі й двох слуг, а нині їх у нього більше десяти, а барвами однаковий з першим. Так само й Кирило, коли простим попом був, тільки дячка за собою волочив, котрому платив пирогами з храмового свята, а тепер, коли єпископом став, доганяє і слугами, й барвами перших. Так само й холмський¹⁷, коли жив у Луцьку, Саксоном і Майдебурським правом годував своє черево¹⁸, а нині, коли єпископом став, напевне, надбав собі й слуг. Так само й Григорко, коли дворянином Рогозиним був, то й хлопчика не мав, а нині й той тепер, коли єпископом став, у череві ширший, горлом ласолюбніший, у помислах заноситься, в достатку багатший, а слугами задоволеніший. А пінського¹⁹ в попередньому житті я не знав, але за теперішнім увіч видно, що й він, як інші, бо так само бачу: він не в слід Христа, а в слід світу цього мандрує, як і всі вищеперечислені.

Отож запитаю вас при цьому на докінчення тих п'яти ступенів. Покажіть мені ви, котрі згоду в'яжете, як це ви удостоїлися управляти вірою, коли плоди віри самі від себе розорили, а саму віру обезчестили й наругу над нею вчинили? Чи не бачите, нікчемні мудреці, того, що сказав Христос: "Так ото й кожен із вас, який не зречеться усього, що має, не може бути учнем моїм"²⁰. А коли не може бути його учнем, як же він може пізнати таїнство віри? А коли таїнство віри пізнати не може, як же цією вірою управляти сміє? Чи не бачите ви, котрі згоду в'яжете, віру вас самих, адже у воскресіння мертвих не віруєте! Чи ж не бачите вашу сміливість, адже у прірву впали! Чи не бачите вашу сліпоту, адже в погибель світолюбства погрузли! Чи не бачите вашу премудрість, адже у звабах цього віку потонули! Чи не бачите ваш подвиг, труд, ревність і старання, адже за благами теперішнього віку гонитеся, а майбутнього пам'ять, тепло, страх та боязнь погубили!

Але, о возлюбленії, віруйте, віруйте, адже буде суд і страшний суд, і такий страшний, як і нині, коли б вам сердечні очі відкрилися, і жахнувшись од видіння страшного судді, тікали б ви голі, як мати вас народила, од тих єпископств, від титулу того й санів тих, котрі здобули ви собі в Римі, й усе те за шматину чи віхоть не оціниться. Але що ж, коли

вмістити світ, і його любов, і його державця вам не попустить? Отож я вас із повинності своєї християнської застерігаю, нагадую, молю, прошу і в ноги вам кланяюся: тікайте в Сігор із Содоми, щоб сірка й вогонь геєнський у тім невір'ї вас не спостигли, біжіть на покаєння, доки час віку вашого вам триває — по смерті-бо покаєння не знайдете! Коли ж не можете показати велике покаєння подвигу, принаймні дух свій у православній вірі спустіть і вже не від усіх частин Бога відпадете.

Правду-бо вам кажу, правду, коли не покаєтесь і справдешнім помислом, серцем і душею не повернетесь у православ'я, то будете в геєнському вічному вогні разом з вашими папами клекотіти й кипіти, від якого вас хай би порятував Син Бога живого, який прийшов у світ спасти грішників. Амінь.

О возлюбленії! Коли б то виділи ви і відали того диявола, розумного борителя, котрому підпали під царство, знаю, що ви не дбали б про честь папину й королівську і, жодного любодійного роду в цьому віці не соромлячись, відразу б повернулися, як добрі й мужні воїни, до благочестя. Це ж бо є хороброго війна: впасти у спокусу, укріпитися і стати на своєму місці. Але не бачите і не відаєте, який є той диявол і як він уловлює, зваблює, перехитряє і зводить із рятівного шляху! Чому ви, знаючи про це, соромитеся повернутись у своє достоїнство благочестивої віри? Чи не більший буде сором на вселенському позорищі перед тисячами тисяч ангелів, архангелів, начал, влад, престолів, господств, сил, херувимів та серафимів, так само і єства людського — патріархів, пророків, апостолів, мучеників, преподобних, праведних і всіх, хто належно Богові вгодив, перед котрими всіма все наше сподіяне і таємне відкриється і чинитиметься сором вічного безчестя? Тамтого сорому нам треба боятися, і нині покаятися, щоб не бути за безпліддя нашого нинішнього життя поставленими перед тим страшним і нелицемірним суддею. Там-бо не тільки вам, але й собі папа й король допомогти не зможуть, а нарівні з усіма іншими, з найубогішими, постануть голі і за діла свої приймуть або славу, або ж безчестя вічне. То чому їх соромитеся і через той сором хочете відпасти (і лиця Господа нашого не видіти) від Царства Божого? "Бо хто буде мене,— каже,— та моєї науки соромитися

в роді цім перелюбнім та грішнім, того посоромиться також Син Людський, як прийде у славі свого Отця з ангелами святими"²¹. Я тільки з повинності своєї і любові християнської, що знаю, те вам відкриваю і утаїти від вас не хочу. Вам же послухати й сотворити вільно — як хочете, так і творіть, маєте свою волю і свою владу.

Це я сказав вам тільки щодо назви вашої книги про саме слово "згода", ксьондзи біскупи, показуючи, як не повинні, не можуть і не будуть управляти вірою мирські байкотворці, статутного, прокурацького, каштелянського, надутого, сварливого і тілесного мудрування розуми. І коли б за допомогою Веліара від тих піклувальників щось і почало в малому часі зшиватися в цих речах, однак скоро знову розірветься і до решти щезне — не лише сама згода, але і єднальники згоди пропадуть і згинуть із пам'яттю своєю. Так трапилося і з тим баламутом мудрим Ісидором²² (суєтногонцем мирської слави), якого ваші милості стали наслідувати і якого у своїх книжках вихваляєте. А його згода, ним грубо збита, мимоволі мусила розвалитися. А чому? Тому, що основи премудрості Святого Духу не мала, а без цього фундаменту клітка мусить розвалитися від будь-якого вітерця. І той-таки відтак Ісидор, мабуть, як і ваші милості, бігав до Риму по сак?. Але про те розводитися багато не хочу. Одна й та сама була в того Ісидора плотська мудрість, що і ваші милості прихилила до марної славиці цього світу, на гору високодумності попхнула й винесла. І тієї ж честі й достоїнності він був, як і ваші милості, і таким же безплідним життям жив, як і ваші милості, і так само своїх собі й віку цього шукав, а не Ісуса Христа, і гнався, як і ваші милості, і ту ж плату за свій подвиг прийме у пеклі, як і ваші милості прийняти хочете, коли не покаєтеся і не повернетесь якнай-швидше у благочестя, з якого випали.

А щодо інших прокурацьких байок, виголошених у ваших книжках, князі-біскупи, то я вправлятися в байках, нам відповідаючи, не хочу. Бо як тільки проглянув те наше писання, зараз-таки пізнав словесну, а не Божу мудрість ваших милостей; зараз-таки пізнав учителя фантазій ваших милостей, світолюбця, а не світоненависника Христа; зараз-таки пізнав майстра ваших милостей — славолюбця, а не обезчещеного

Христа; зараз-таки пізнав ректора ваших милостей — саколюбця, селолубця, золото— і срібллюбця, а не убогого сіромаху, бездомника, який не мав і голови де прихилити,— Христа.

А тому, бачачи, що ваші милості ту гру скачете, якої ноту на дудці диявол вашим милостям заграє, відповідати на байки не хочу; не хочу бачити танцевідця, змію зваби, за якою ваші милості йдете слідом і ведете крок; не хочу вправляти дух чистого мудрування у смердячій забаві світського словесного змагання. Однак вибравши деякі артикули, вашими милостями супротиборно й огудно висловлені на православних і виригнені гордим духом на Бога, поставивши їх поруч на своєму місці, кожен пункт окремо, запитуватиму ваші милості й хочу вам показати, як той дух заразливий, вами виречений, вилетів із пекельної прірви і смердить пеклом, і в пеклі гніздо має, там спочиває й живе і довіку житиме, коли не покається.

Артикули тих, хто грубо збиває згоду віри

1. У римському костьолі біскупи не питають своїх овечок, що вони думають про переміни і їхні вимисли, які вносяться в костьол, але що постановлять, того наказують своїм овечкам дотримувати, а вони й слухають пастирів своїх — так би мало бути і в Русі.

2. Дурні й безчесні патріархи нічого славного й позиточного, приїжджаючи, в цій землі не чинять, як Ієремія учинив²³, тільки хлопів простих, шевців, сидельників та кожум'як вище єпископів поставив і увесь порядок церковний від духовенства віднявши, дав у владу світським людям, чим велике учинив приниження єпископській владі.

3. Воліли від невільника до пана, від страждальців-патріархів відірвавшись, до вільного й нікому не підвладного папи пристати.

4. То не чудо сталося, коли з вина вода учинилась у згодній службі попа римської віри, яку він одправляв на престолі православної віри, але це так сталося через помилку й випадок.

На ті чотири артикули дух благочестя не дозволив мені мовчати, і це тому, що в них криється огуда на Бога, яку я хочу світлом правди оголити й наочно всім показати, бо та огуда є курва й розпутниця, а не цнотлива дівиця й панна. А інші байки тілесного блюзнірства й мирського мудрування, виблекотані в тій книжці, перетерплю і за ніщо вважатиму й матиму, бо язик те плів, що йому дух лукавий шептав, а не що наставляла йому думка чистого розмислу, який плине від розумного єства Божого образу. Тому інші самохвальства, самозвеличення й випинання себе князів-біскупів з їхнім папою перенесу без відповіді на рамені терпіння, не дивуючись на їхнє самохвальство за простою приповідкою нашої брамі росів, коли мовлять. "Кожна,—кажуть— лиска свій хвіст хвалить"; і ще: "Тее,—каже,—говорить, що любить і оком голубить"; і ще: "Про те повчає, за чим уганяє" — як би те жадане міг би ухопити. І ще один зі святих каже: "Що в нутрі осідає,—мовить,—те язик вивергає". Так само й ваші милості, ксьондзи біскупи, то славите у своєму писанні, що злюбили й чому поклонилися, а те ви гудите, від чого відбігли і що зненавиділи — це все виносите ви зі сховку свого, що в тайник серця поклали і вмістили. Ту пісню козлогласно співаєте, ноту якої вивчили і нині вчите. Отож я тому огудному писанню, од вас вигаданому на вірних православної віри, нітрохи не дивуюся, згоджуючись із одним із святих. Прийшов був до нього один брат і зчудовано каже: "Чи не чув ти, чесний отче, як один брат у такий і такий гріх упав?" Відповів йому святий отець: "Не чудуйся, — каже,—друзе милий, падінню не чудуйся, але радніше і більше чудуйся, коли хто може з гріха встати, чудуйся тому,— каже,— великим чудом, хто може із тенет сильцевих і плетива гріховного виплестися й вимотатися".

Отож і я не чудуюся, ваші милості ксьондзи біскупи, наклепам, огуді, безчестю й брехні, яку ви зводите на благочестя. Але більше б я почудувався, коли б міг почути від вас мовлені щирість, правду і суд. Але ви цих догматів не вчилися, сліду борозни істинною мислю не провели, по

скорбній путі важкими ступенями розмислу не трудилися і не ступали, тіснотою істинного життя і безмовності до Христового розуму не протискалися. Отож я не дивуюся, що істину огуджуєте, а неправду, якої навчилися, славите. Отак і Спас сказав до іудеїв: "Як ви можете мовити добре, будучи злі?"²⁴ Так і я, ваші милості, мовлю подібно до Спасового вислову: "Як ви можете говорити правду, вчившись у супротиборній щодо істини школі?" А коли неправду кажу, розсуди, любимче, дай місце судові, а не дияволу та гніву, розгорни книгу совісті і явно побачиш усе те, про що кажу. А коли сам не хочеш тієї книги розгорнути й повірити тому, що я кажу, спитаю вас: де ви вчилися в законі й правді день і ніч, законі, який Давид зве блаженным, де "Господи, хто може перебувати в наметі твоїм" (псалма 14), а плоди ваші позначилися ділом? Прочитайте пильно у тій книзі вашого сумління й побачите, чи не супротивне учення школи плоду тому істинному ви проходили, чи ж не вчилися ви у сварках, диспутах, хитрощах, змаганнях прокурацьких та велемовних завжди переборювати неправдою істину і поклали на те весь свій вік? Чи не сьогодні каштелянами, дворянами, жовнірами, воїнами, кровопроливцями, прокураторами, курціями, корчмарями, купцями, ведмедниками, а завтра — попами, а позавтра — біскупами, а післяпіслязавтра — арцибіскупами поробилися? Як ви можете істину промовляти, не чувши нічого про школу, яка істини навчає? Чи можете сказати, що неправду мовлю, коли в супротиборній проти істини школі навчалися і зараз дихаєте мудрістю того учення; і не лише дихаєте супротивним ученням, але явно істину борете і вже межі істини й законні огорожі, істиною оточені, самі від себе поламали, поперевертали і погвалтували? А як саме? А тим, що дірами через загорожі, силою, обіцянками, викрутом, людським догодженням та іншими хитрощами вдерлись у Христову церкву (а не в законний спосіб) і начальствуєте. А коли самі не бачите, то мушу розгорнути книги совісті вашої, щоб показати вам усе, що я кажу, хай не сидить правда у тьмі олжі вашої, але наявно усім вирине на світло.

Покажіть мені, о біскупі, чи котрийсь із вас сам собою пройшов через ступінь іночого життя, що скорбним шляхом веде до Христа і духовного розуму, а без цього випробування — так закон велить — єпископом бути

не можна. Той закон ви зневажили і внівеч обернули. А чому? Тому, що не лише не знаєте іночого випробування, але навіть самого голого імені, що воно таке — інок, не чули, і як були спершу в мирському стані, так і тепер ви тільки на слово духовні, або й удвоє гірше від мирських по-мирському живете й мудруєте. Чи хоч один із вас пройшов дияконський ступінь багатолітнім випробуванням служебного за законом священнодійства? В тому й самі признаєтесь, що від вас гвалт стався, якого ви не тільки не спиняли, але не знаю, чи ви не упередили його своїм єпископством. Чи хоч один із вас осягнув священство за узаконеним порядком? Те і самі пришлете, що ви і тут насилля чините,— хоч один із вас узяв єпископство від вищого звання, дарування й освячення і через голоси всенародного обрання? Те і самі признати мусите, що і тут насилля вчинили. А коли починили гвалт церковному закону зусібіч, признайтеся самі, чи не борете супротивно ви істину своєю неправдою? Мусите, хоч і не хочете, бо не можете ані сховатися, ані укритися з неправдою перед істиною, коли в такій брехливій школі училися і тепер учитесь. Отож через Спасів голос знову мовлю до вас: як можете говорити добре, будши злі? Дивіться пильно й прочитайте книги свого сумління, чи не проти вас нині, як колись супроти іудеїв за зневаження закону Божого, Ісаїн голос кличе, мовлячи: "Послухайте ви, небеса, і ти, земле, почуй, бо говорить Господь: "Синів собі виховав і викохав я, а вони зняли бунт проти мене!"²⁵ Чи не бачите, як ви од Бога відкинулися? Чи не бачите, як ви добре мовити, будши злими, не можете? Чи не бачите, як ви з віри благочестя у невір'я безчестя і свавільного життя вибігши й бажаючи через це покрити свою ганьбу й вічну соромоту, неправдою істину борете, істину топчете і зневажаєте, огуджуєте благочестя православної віри! Але ніколи того не досягнете, на що заповзялися. Істини неправдою перебороти не зможете і самі щезнете й загинете, а істина живе й житиме вівіки. Отож не дивуюся вам, ксьондзи біскупи, коли ви через те православних огуджуєте, від яких відійшли. Інакше бути не може — мимоволі мусите огуджувати, бо огудникові ви й служити взялися.

Час уже наспів, щоб про ті артикули, вами мовлені, час запитати і показати, чи правду ви казали, чи лжу, чи добрий у вас дух, чи лихий.

ПОЧАТОК ЗВІДСИ ЧИНЮ

Питаю-бо вас, ксьондзи біскупи, котрі одійшли від благочестивої віри, чи дасте мені свідчення від писання євангельського, апостольського і святих богоносних отців, де ви того дошукалися й дочиталися, щоб стадо словесне, хрещене в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа (піз-навши віру, закон своєї віри, таїнство благочестя, яке стоїть у незмінних межах законної огорожі), ішло вслід вовків на розшарпання їхнього чистого сумління і пустило себе на поживу тим, хто хоче внести в церкву нові вимисли, як це чинять у римському костьолі, що його ви похвалили! Чи не сам владика Христос сказав: "Стережіться фальшивих пророків, що приходять до вас ув одежі овечій, а всередині — хижі вовки"²⁶, і знову-таки: "Від плоду їхнього пізнаєте їх". До кого промовляв Христос: "Стережіться"? Від кого? Від фальшивих пророків. А хто фальшиві пророки? Пастирі й наставники. Як же їх велиш стерегтися? А так: коли і в одежі овечій та смиренній приходять — то по зубах вовчих пізнаєте їх, за мудруванням правдивим чи супротивним зрозумієте їх; явні вони вам будуть від новин та вимислів, учинених від себе, а не від закону; а, окрім того, пізнаєте ви їх від життя, яке ведуть не по-християнському. Добре, Господи, остеріг нас. А коли їх пізнаємо, що нам годиться учинити? А таке: стерегтися їх, не слухати їх і не наслідувати їх. Питаю вас, ксьондзи біскупи, чи вірите ви Христу, який дав стаду овець закон остороги від фальшивих пастирів, чи не віруєте? А коли віруєте, чому ж ви на стадо огуду кладете, коли вони за досвідченими та випробуваними вовками не хочуть ходити у слід і не допускають, щоб марно і нагло стратити свої душі? Чи не бачите, що не вірите Христу і його Євангелію, оскільки на стадо, що слідує Євангелію, огуду покладаєте.

Питаю вас, ксьондзи-біскупи, де пастирям така влада призначена й узаконена, щоб у слід блуду й нових вимислів, яких набули від себе, овець витягати із законної, вічно уфундованої обори і в свою погибель (коли самі в ній воліли потонути через мудрування та нечисте життя) і їх тягнути? І де це узаконено, щоб вівця, побачивши, що пастир через окрадення душогубця впадає в рів безвір'я чи вскакує у вогонь єресі, чи коли знамірюється втопитись у воді зваби, сама разом із пастирем мала б

увіч погибати, скачучи за ним у ті погибельні місця? Чи не казав сам Христос: "Коли праве око твоє спокушає тебе — його вибери і кинь від себе"²⁷? А чому? Тому, що ліпше тобі з одним оком у рай чи в Царство Небесне, аніж з двома в геєну відійти. Хто ж бо є оком у тілі церковному? Вождь і наставник. Чому ж ви на тіло церковне огуду кладете, коли око гниле, гноєм світолюбства засмерділе зі свого здорового тіла виринають і за ним не сліднують, бажаючи, хоч і без славних органів, самим увійти в Царство Небесне, аніж із сліпими очима, тобто із звабленими наставниками потрапити в геєну? Чи ж не бачите, що в Євангеліє Христове не вірите, оскільки на церковне тіло судом заздирості й неправди огуду накладаете? Питаю отожд вас: чи годиться стаду всякого пастиря слухатися, котрий сам за іменем пастирства вганяє, а до вівчарні не по-пастирському через двері, не від Бога покликаний, і не через народне обрання входить у вівчарню стада, але таємно, дірою і через законний пліт, по-зłodійському, неправдою, куплениною і мирською заслугою влазить не для спасіння овець, а для згуби? Чи не сказав сам Христос: "Хто не входить дверима в кошару, але перелазить де-інде — той зłodій та розбійник"²⁸. Чом же ви на Христове стадо огуду накладаете, коли вони пильно стережуть законну вівчарню від зłodіїв та розбійників, щоб душ своїх марно не потратити, а коли, намацавши тих, що не в двері зайшли, а в діру залізли, не приймають таких за пастирів, голосу їхнього, як чужого, слухати не хочуть і проганяють їх геть? Чи не бачите, що в Євангеліє не вірите, оскільки на правдомудрих овець огуду накладаете. Питаю отожд вас, чи пастирям дано владу більше мудрувати від овець вірних та хрещених в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа? Того жодним писанням не покажете, тільки тим, що й пастирів стосується: "Якщо ви мене любите — мої заповіді зберігайте"²⁹, а хто не любить мене, моїх заповідей не зберігає. Питаю отожд вас: чи мають пастирі владу вносити від свого мирського вимислу щось нове у законну церкву, уґрунтовану вічним фундаментом писання, чину й обичайності, огорожену непорушними уставами, і поправляти стовпи — основи нерушного закону, чи переносити на неґрунтовне й погибельне місце і увесь законний фундамент потрясати або й знищувати? Того жодним писанням не тільки не покажете, але й ще почуєте прокляття на тих, хто сміє отак важитися. Блаженний Павло каже: "Але якби й ми або ангел із

неба зачав благовістити вам не те, що ми вам благовістили — нехай буде проклятий!"³⁰. Також і святі, наслідуючи Павла й омеживши церкву законом, щоб євангельська проповідь внутрішньо ціла була, казали: "Коли хто до цього додасть що чи відніме — проклятий буде"³¹.

І ще: "Не клади границь, їх-бо Дух Святий вустами богоносними отців помінив, омежив, закопав, утвердив і ознаймував бути нерушними". Чи не бачите, що ви тим самим самі від себе ті границі поламали, учинили гвалт закону, Євангелію та вченню святих — це явно всьому світові — і (за апостолом Павлом) супротивно та по-новому благовістите. Будучи трикляті від церкви і закону церковного, перш за все огуджуєте стадо, яке стоїть ціле і здорове в оборі правовір'я. Чи не бачите, що ви цілковиті антихристові слуги? Отож питаю вас: чому б і з якої причини не мало б визначати й викривати словесне стадо пастиря, коли він неправдиво ходить і хоче їх годувати трутизною єресі, а не істинною євангельською мудрістю? А чому Павло нагадує стадові, щоб і самі досягали Павлової доброчесності і щоб, помітивши, не приймали таких, котрі у той слід не йдуть і образ Павловий не носять і щоб не мати з такими ніякого стосунку. Він так говорить до филип'ян: "Будьте до мене подібні, браття, і дивіться на тих, хто поводить ся так, як маєте ви за взір нас. Багато-бо хто, що про них я вам часто казав, а тепер говорю навіть плачучи, поводяться, як вороги хреста Христового. Їхній кінець — то загибель, шлунок — їхній бог, а слава — в їхньому соромі... Вони думають тільки про земне!"³². Чи бачите, що вівці добре чинять, слухаючись у тому Павла: такі, котрі не є подібні Павлу і котрим бог — черево, і котрі думають про земне, і котрі соромітної слави цього світу шукають — їх помічають, а пізнавши їх, не приймають, проганяють і не хочуть із ними, як з ворогами хреста Христового (від чого і сам Павло плакав) ніякого стосунку мати. Бачите заради чого Русь огуджуєте, а латину хвалите — Русь, мовляв, дурна, бо відчуває малу порохину єресі в оці своєї церкви, що його хочуть запорошити неправдиво найменовані пастирі, і відразу ж очищає і геть викидає, а в латини неправдиво найменовані пастирі цілою, колодою нових вимислів завалили зіницю людського спасіння, а писнути й промовити за істину немає кому. А чому? Тому, що в тій долині костьольного безсловесного послушенства всі вівці ніби мертві, ока

колодою пастирської влади привалені й сидять нечутливі й безсловесні і не відають про своє спа-сіння: чи будуть вони збавлені чи ні, тільки, як кому трапиться, вмирають — безтямно, по-скотському.

Питаю вас ото ж, чи добре латинські вівці чинять, коли бачать пастирів, що неправдиво ходять і мудрують супроти Божого євангельського закону, знають і зрять, як вони явно валяються у блуді зваби, але їх не тільки не остерігають, і не викривають, і смородом їхнім не гидують, але ще й в усьому їм покоряються і в їхній слід, хоч і на погибель, запевне про те відаючи, йдуть, за ними бездумно ступають і в ту ж таки погибель, що й пастирі, упадають своїми душами? Тут, знаю, скажете, догоджаючи своїй хворобі, що добре чинять. Але мені те "добре" не голослівно, а через писання покажіть і того "добре" пожиток мені покажіть, тобто чи будуть збавлені вівці, коли підуть у слід вовків, ошуканців, злодіїв та розбійників, як казав Христос, і лиходійців та псів, як казав Павло; але коли добре чинять, що за такими пастирями йдуть, то чому ж їхні пастирі не звільняють їх від лівого боку на страшному судилищі — там-бо за себе і про себе треба дати відповідь за Павлом: "Вони дадуть відповідь тому, хто судитиме живих та мертвих"³³. А коли пізнають муки і коли з кожного спитається за його життя, що ж за пожиток із слухняності тим вівцям, котрі услід за пастирями своїми, що до погибелі вели, і самі з ними у ту прірву падають і гинуть? Що ж за пожиток від мовчання тих овець, котрі, не знаючи чи збавляться, за пастирським слідом ідучи, в геєну вічного вогню потрапляють і гинуть? Що за пожиток з покори пастирям тих овець, коли не мають діла доброго життя й правої віри і не можуть звільнитися пастирями від того страшного голосу, прореченого суддею ("Відійдіть од мене, прокляті, у вічний вогонь, уготований дияволу та ангелам його")? Чи не бачите, як недобре римські вівці чинять, що не дбають про своє спасіння? Чи не бачите, як римські вівці недобре чинять, що допускають володіти собою розпутникам і безсоромним дворянам? Чи не бачите, як недобре римські вівці чинять, що, день у день пасучися новинами трутизн, супротивних законові, нічого не кажуть пастирям своїм про євангельську правду. Чи не бачите, що ті пастирі на страшному суді нічого не зможуть допомогти вівцям? І не тільки своїм вівцям, але й самим собі. Чи ж можуть якимось

допомогти, скажіть мені й навчіть мене цього, молю я вас? Знаю, знаю, знаю, що пастирі почують ще бідоносніший, ще суворіший голос, аніж простаки, і повинні будуть дати невимовний одвіт за те, що сприяли погибелі душ ці своєю погибеллю і приймуть сторицею більші муки і зазнають суворішого покарання праведним Божим судом; але вівцям велика пастирська біда й мука їхній малій біді й муці пожитку й утіхи аж ніяк не принесе. Досить вівцям свої страждання і муки за гріхи й переступи терпіти і в собі самих ту печаль і горе відчувати. А пастирі, хоч і вельми суворо і з бідами мучитимуться за себе і за своїх овець, але що за пожиток вівцям від їхньої великобідної муки, коли на їхнє менше пастирі не мають жодної сили, щоб дати поміч, відряду й вільгу? Чи не бачите, ксьондзи біскупи, що неслухно того прагнете, щоб за римським звичаєм володіти роськими вівцями? Чи не бачите ви, що ухопили антихристовий слід, забороняєте, щоб над вами хтось наглядав, і велите слідувати вівцям, які образ Божий носять, безмовно, як худобі, блуду й словесним вимислам, яких ви навчилися од майстра диявола? Чи не бачите, що самі, від яких мав би показатися, як в улюбленцях церкви Христа-Бога, образ чистоти, цноти, невинності, чистої віри й доброго сумління, стали перелюбцями, блудниками і розпутниками і, від жони законної вінчальної східної віри втікши, до замтуза римської розпусти відбігли? Суди сам, чи кажу неправду. Цим я вам з'явив вашу першу байку про те, як хотіли по-римському володіти Руссю.

Приступімо тепер до другого артикулу, який повторюю червоними словами? для того, щоб судді й читачі добре придивилися до образу, як буде соромитися й рум'яніти той пащекун, коли його освітить і пригріє своєю істиною праведне сонце. Ім'я ж тому артикулу таке: Дурний бо, неславний і не пожиточний був приїзд Ієремії, патріарха, через т е, що хлопів простих, шевців, сідельників та кожум'як поставив вище за єпископів, і увесь порядок церковний, віднявши від духовенства, світським людям у владу дав, чим велике учинив ущемлення єпископській владі.

З того артикулу, мовленого від вас, ксьондзи біскупи, видно, що ви ще погани, а не християни. А оскільки ви не християни, як же ви смієте

зватися чи славитися духовними? Чи не відаєте, що таке дух і духовний? Духовний — це той, котрий духовне чинить, мудрствує та говорить. Отож знайте! Чому ж бо ви, називаючись духовними, по-плотському, по-поганському мудруєте й говорите, а самого Христа, Сина Божого, Царя над царями Небесного, який науку та образ смиренномудрості показав, побиваєте своєю гордістю та огудою? А як саме? Так, що чините себе ліпшими за інших, плоттю та кров'ю родовитою хвалитеся, а не Вишнім Богом. А Іоанн-євангеліст воліє не тих, котрі народилися на злотоглавих подушках і в китайчаних? пелюшках, але які родяться з високості од Бога, отих вважає вірними й шляхетними, кажучи: "А всім, що його прийняли, їм владу дало (світло) дітьми Божими стати, тим що вірять у ймення його, що не з крові, ані з пожадливості тіла, ані з пожадливості мужа, але народились від Бога"³⁴. Як же ви духовними, та не тільки духовними, але й вірними зватися можете, коли брата свого, з єдиної купелі хрещення — вірою і від однієї матері,— який народився з тієї ж таки, що й ви, благодаті, робите гіршим за себе, принижуєте і ставите його за ніщо, хлопом на огуду прозиваючи, кожум'якою, сидельником, шевцем? Добре, хай буде хлоп, кожум'яка, сидельник та швець, але згадайте, що він брат ваш, рівний із вами в усьому. А чому? Бо одним способом із вами хрестився в єдине трьохіпостасне божество і наділений однаковою благодаттю і даром віри, однаковою запечатаний печаттю Святого Духа на християнство. А подвигом і діяльною вірою, коли ви одного батька й матері — віри й хрещення, кожум'яка може бути ліпший за вас і цнотливіший. З чого це пізнаємо? А з того: були в одного батька Ісаака й матері Ревекки два сини — Яків та Ісав³⁵. Яків був ліпший та цнотливіший, хоч молодший, а Ісав гірший і простіший, хоч і старший. А чому? Тому, що Яків Богу вгодив і благословення прийняв, а Ісав вище Божого благословення поставив черево й похить і від Бога був відкинутий. Питаю отож тебе, огуднику імені, чим ти ліпший від хлопа? Чи ти не такий самий хлоп, скажи мені? Чи не та ж матерія, глина й порошок, скажи мені? Чи ж ти не те саме тіло й кров? Чи ти не та сама жовч, харкотиння, слина і тлінь? Чи, може, ти з каменю витесаний і не маєш у собі кишок та хлопської слини, ознаймує мені! Чи, може, ти кістяний, отак без тіла народився — дай мені знати про те! Отож питаю тебе і не залишу, питаючи, чим ти ліпший від хлопа — скажи мені і свідчення дай, не горду

огуду й надутість, але покажи писанням божественного голосу. А коли показати не можеш, що ти кам'яний, кістяний чи навіть і золотий, а такий самий гній, тіло і кров, як і будь-яка людина, то чим ліпшим викажеш себе від хлопа? Явно, що нічим іншим, тільки огудою й величанням гордості перед людьми, а перед всевидячим оком ти найокаянніший і найбезчесніший від усіх істот. "Що-бо високе в людей,— каже,— те перед Богом гидота"³⁶. А коли ти показати того не можеш, що ти ліпший од хлопа, а сам гордяком чинишся, то як же ти духовним чи навіть простим християнином можеш зватися? Чи не бачите, що антихристів дух надув ваші міхи і через вуста гордо дихає й ригає? Чи не бачите, що не тільки духовними, але й простими християнами зватися вам не годиться й не подобає. А чому? Тому, що самого Христа й учення його борете, хвалитеся плотським народженням, славою, багатством і, називаючись духовними пастирями, братію свою і Христову нижчими від себе (та й не тільки нижчими) вважаєте, але за ніщо перед своєю гордістю ставите. Тому я хочу це показати не через словесну вправність, а через божественне писання, що ви не є не тільки духовними, але навіть і простими християнами; і хто б вас хотів звати християнами, той не є християнином також.

ПОЧАТОК ЗВІДСИ

Христос-Бог, Слово Небесного Отця, передвічно рожденний Син, в останні літа (як свідчать євангелісти й богослови Григорій, Василій, Златоустий у "Бесідах"³⁷ і всі інші, що говорять про богослов'я), захотівши відкрити світу оту відвіку сокровенну в Бозі тайну — народитися плоттю на землі поміж земними і взяти на себе земне тіло від земних, обрав собі батьків убогих, а не багатих, з низьких, а не зі славних, з простих, а не з хитрих; теслю, а не короля чи воєводу називав своїм батьком, у вертепі народився, а не в замку чи палацах, в яслах коло худоби, а не на ліжках чи коштовних одрах, на соломищі у гною поклався, а не на м'яких подушках і сповитий був простими пелюшками, а не тонкодорогими. Оце тільки я показав про народження Небесного Царя, який з'явився земнородним для оновлення нетлінності. А чому він так чинив, що народився упосліджено, безпошанівно й неславно? Тому,

каже, щоб убити тією простотою цього світу гордість, пиху, славу й могутність, заморити їх і до кінця стлумити. Тому так убого народився, щоб потім ті, котрі родяться в замках, палацах і багатих дворах не бундючилися і не чинилися ліпшими від тих, що народились у хліві. Тому сином теслі звався, щоб оті, котрі є королівськими та князівськими синами, не виносилися й ліпшими не чинилися над кожум'яцьких синів. Тому народився на гною, у вертепі, без слуг, у простих пелюшках, щоб ті, котрі родяться на м'яких подушках у замках, дворах і багатих домах при численних слугах і дворянах, у тонких китайках і у флямських? полотнах, не чинилися ліпшими від тих, що народилися убогими, по-сирітському голими, без будь-якого достатку. А коли сам цар небес і землі показав земнородним під себе такий образ смирення, порох земний навчив, щоб гноєм тіла не вивишався, відсік чванство й наду-тість мирської пихи, то чому ви, ксьондзи біскупи, чините себе ліпшими від своєї братії й обзиваєте їх хлопами й кожум'яками? Чи не бачите, що ви ще не є християнами, то як же ви можете зватися пастирями й духовними? То щирий фальш, зрада, підступ, брехня на духовне ім'я й огуда на Всесильного Бога, що ви так зветесь! "Бо ви всі,— каже,— що в Христа охрестилися, у Христа зодягнулися"³⁸. Отож, чи зодягнулися ви у Христа? Покажіть мені на собі Христову одежу — чи це його, чи антихристова? Та де ж Христос обзивав своїх учнів хлопами й кожум'яками? Чи не каже сам предобрий: "А я,— мовить,— серед вас, як службовець"³⁹. І ще: "Бо хто найменший між вами всіма — той великий"⁴⁰. Чи не бачите, що ви ще поганці, а не християни і не можете найменовуватися християнським іменем, коли й захочете. А чому? Тому, що поганство вас з усіх боків кличе, волає, гукає, зве, кажучи: "Ось нашого кореня плоди за образом, життям, вірою, мудруванням та бесідою". Цим з'явив я вам, що ви не є християнами.

А тепер говоритиму про патріарший приїзд, і то в той спосіб. Питаю вас, біскупи, з якої це причини приїзд нашого патріарха у ті краї нашого мешкання здався вам неславний і непожиточний? Чи, може, тому ви вважаєте його приїзд за непожиточний, що він бачив Христову церкву заплюгавлену нечестивими, черевопасними пастирями, місця хвали Божої зайняті мирською владою, зневолену поганським мучительством,

оганьблену злим і нечистим життям, піддану огуді й до решти збезчещену? Бачив він, як міцно на стерві церковного лиходійства сидять пастироподібні вовки і як вони заюшилися. І коли б хотів зігнати їх із того стерва, то не міг би уникну-ти смерті від їхньої звіролютості. Що ж чинить? Скликає словесне стадо, овець Христових, хай вони кожум'яки, сідельники, шевці, усякого стану, чину й віку православних християн, а скликавши їх, каже їм такі слова: "Спасайтесь, братіє моя, самі, бо через пастирів спастися не можете". Чому? "Тому, що вони не тільки про ваше спасіння, але й про своє немало не мислять. Уже пастирі живуть на догоду світу цьому, уже пастирі князю віку цього на службу поставали, уже пастирі про віч-не життя і ваше, і своє нічого не дбають, уже пастирі намислили нажитись у нинішній вік, нарозкошуватися, виславитися, вигордитися, набагатитися, вимудруватися. Спасайтесь, братіє моя возлюблена, вірне Христове стадо, роде вибраний, мово свята, царське свячення, люди оновлення, руський благочестивий народе, самі. Спасайтесь вірою, спасайтесь заповідями євангельськими, спасайтесь законом отецьким, спасайтесь чистим і неблазеним життям! Пробудьте в церкві, пробудьте в огорожі, пробудьте в законі, пробудьте у згоді, єдності та любові!"

Скажіть же мені, о наклепники, чи не тому вважаєте, що патріарший приїзд був неславний і безпожиточний, бо своїх овець союзом любові, закону, віри і єдністю однодумства зв'язав, поєднав, утвердив і уґрунтував? Може, і Христа назвете дурним і скажете, що непожиточно прийшов до Єрусалиму, коли, побачивши безплідних пастирів, які позасідали місця церковні в широких реверендах??, які пильнують урочистих обідів та вечер, які славно ходять по торжищах і волочать за собою розкрилля реверенд,— з них він здер духовне духовенство церковного устрою й урядування і наклав його на простих мережоткальників-рибалок, а потім і кожум'як привів у ту достойність. Чи, може, і Христос через те буде від вас названий дурним і непожиточним, як і патріарх? Чи не бачите, що дише від вас огуднобрехливий і наклепний антихристів дух? Чи не бачите, що дихає пекельною смердючою заразою? Чи не бачите, що брешете на патріарха, начебто він мав приїхати не на славу й користь, і що немудро під

час того приїзду чинив? Питаю вас про те: хто може бути мудріший, пожиточніший і славніший, як не той, хто стереже, щоб не була нагло вбита розбійниками душа? Питаю вас про те: хто може бути мудріший, славніший і пожиточніший, як не той, котрий звістив про злодіїв, щоб не було вкрадене душевне багатство? Питаю вас про те: хто може бути мудріший, славніший і пожиточніший, як не той, хто вчить, як би сховатися від вовчого душогубства і в зуби оmani не ув'язнути? Чи не бачите, який славний і пожиточний був і є патріарший приїзд? Чи не бачите, що патріарх не був дурний, але був і є мудріший од премудрих цього віку? Таке вам з'явив я про славний, пожиточний і мудрий патріарший приїзд.

Розглянемо, для чого патріарх поклав церковний уряд на хлопів, кожум'як, сидельників і світських людей, а біскупами в тій достойності зневажив; з'явив, що недостойні вони тієї честі і зганьбив дорешти їхню владу. Питаю вас, біскупі, скажіть мені таке: чи Христос Владика-Бог, коли хотів послати проповідувати всесвіту спасіння, вибирав на ту достойність єрусалимських архієреїв, чи Анну й Каіафу⁴¹ пошанував тією гідністю, а чи не покликав інших на ту службу? Чи ж бо не відаєте, що вони його вбили, або чи таємниця для вас, що вони його осудили, чи, може, не чули ви про те, що ті його швидко вб'ють і безчесно будуть супроти нього підбивати, чи ж бо не читали про те, що вони з нього сміялися, лаяли, ганьбили його, брехали і прирекли помісити? Але коли добрий владика для проповіді вибрав простих хлопів, смиренних жебраків, беззлобних рибалок, кожум'як і доручив їм свою церкву, доручив людське спасіння, переконавшись, що вони вірні — так само й патріарх, тримаючись Христового сліду, учинив; тим доручив Христову церкву, в яких переконався, що вони не єретики, не відщепенці, не розпутники благочестя, і дав їм силу управи свого пастирства, і навчив, як церкву оберігати од єресі антихристового вчення. Аннів та Каіафів відставив, знехтував архієреями в широких реверендах, які погойдуються на лектиках, а біскупів, котрі саки по Римі гонять, визначив уважати за ніщо. Чи не бачите, що патріарх слушно й належно учинив, коли на простих вірних, світських людей, православних християн, поклав Христову церкву і доручив нею управляти? А ви, біскупі, що учините

після того вашого викриття, надметесь, знаю, ще більше, кажучи: "Ті хлопипрості сидять у своїх кучках та домах, а ми вищі — на столах єпископських лежимо, тії хлопипрості з однієї мисочки поливку або борщик хлебчуть, а ми вищі — по кілька десятків півмисків пожираємо, які приоздоблено різноманітними присмаками; ті хлопипрості бітським або муравським гермачком покриваються, а ми вищі — в атласі, адамашку і соболевих шубах ходимо; тії хлопипрості самі й пани й слуги собі заодно, а ми вищі — по кілька десятків маємо таких барвяноходців, що перед нами ходять, перед тими хлопипростими ніхто славний не зніме шапки, а перед нами і воєводи знімають, низько кланяючись. На те кокошення, панове біскупи, відповім я вам так: оті архієреї, котрі Христа убили, подібні до вас — чи не на єпископських місцях вони сиділи так, як і ви, але Христові хлопипрості ліпші за них були та й нині є; ті архієреї чи не так само черево накладали, як і ви, але Христові хлопипрості, що прагнуть правди, ліпші од них були, як і нині є; ті архієреї свої трупи чи не так само м'яко й коштовно прибирали, як і ви, але Христові простаки, одноризні, ліпші од них були й нині є; ті архієреї чи не так само були оточені підлеглими, як і ви, але Христові хлопипрості, самослужні собі, ліпші од них були й нині є; тих архієреїв Пілати й Іроди⁴² чи не так само шанували і перед ними укліякали, як і перед вами, але Христові хлопипрості, гонені й обпльовані, обезчещені, піддані нарузі, осміяні, биті й убиті — ліпші й цнотливіші й славніші од них були і нині є. Так само і ви, панове біскупи, сидите на єпископських місцях, але на достойності й чесності не сидите; селами володієте, але вашими душами диявол володіє; пастирями називаєтеся, але є вовками, священиками зветесь, але є прокляті; єпископами іменуєтеся, але є мучителями; духовними себе вважаєте, але є поганці і язичники; хвалитеся, Павловим словом боронячись, перед попами благочестивими і кажете: ви попи, а ми єпископи, і це не до попів, кажете, було мовлено, а до єпископів: "Пильнуйте себе та всієї отари, в якій Святий Дух вас поставив єпископами, щоб пасти церкву Божу"⁴³.

На цьому спинившись, буду у вас питати отого слова. Прийдіте, прийдіте ви всі, хто дивиться, щоб побачити дух антихристового голосу, і уздріть його, як він буде рум'янитися й соромитися, коли його сонце праведне пригріє й виявить. Питаю вас, брехливі єпископи: чим це ви

хвалитеся, хіба тим, чим ніколи не були, не є і ніколи не будете? Скажіть мені те перше голе слово, мовлене Павлом, що значить "пильнуйте себе" і яку силу те пильнування має, а тоді прийдемо до Святого Духа, який наставляє єпископів. Але знаю, що про те пильнування не тільки ви, богочеревці, але й усі мирські філософи, склавшись разом із вашими машкарниками-ісусоогудниками, що їх звуть єзуїти, сили того вислову "пильнуйте себе" пояснити мені не можете — я не кажу про істинного богослова, який перетерпів у пустелі випроб мовчанням, поборов мисленно бісів і прочистив, щоб прозріти до Бога, своє око душевне, який відрікся крові й плоті; це від такого я можу почути про силу того "пильнуйте себе", а від богокорчемника і мудреця, в світі славетного, аж ніяк. А коли того першого слова не знаєте, чим же вище за попів підноситеся і чому смієте славитися єпископським саном? Питаю отож: чи Святий Дух поставив вас єпископами, щоб пасти церкву Господа Бога, чи антихристовий дух, щоб пасти череву і множити несите здирство? Чи не явно цілому світові, що вас поставив дух пекельного Веліара і його жертовна ласість? Чому ж ставите себе вище у спасінні душевному від православних попів? Знаю, що вищі ви є, і я вам те мушу признати, але розкішнішим черевом і ласолюбнішим горлом, пишнішим помислом і неситішим здирством. Тим ото ви од православних попів вищі, а не спасінням духовним! А спасінням духовним ви далеко менші й гірші од простих православних світських, і то так, як з Єрусалима до Рима й далі. Хвалитеся тим єпископським титулом, а не достойністю, кажучи, що не має влади православне духовенство вас скидати, викидати і клясти за те, що із законних меж виступаєте і од жони власної своєї, церкви східної віри, до римської курви хочете бігти для блуду, і ту блудницю, наблудившись там із нею, хочете таємно притягти до чистого ложа улюблениці Христової — церкви. Отож знайте, що не тільки здорові очі можуть побачити й осудити гниле око і мають на те владу, але й саме тіло Христове, тобто прості християни, за Христовим словом, мають владу викрити, осудити й проклясти скверноначальника, щоб не увійти з тим блазенним оком (чи пастирем) у геєну. А священники православної віри, поборники благочестя, у своєму ступені тверді і мають таку силу, владу й начальство боронити євангельську правду і за неї до крові стояти, як це робив і сам Христос, його апостоли та інші. І я отож,

многогрішний чернець Іоанн, в першу чергу вам нагадую, щоб ви до Бога повернулися і покаюлися за ваше зухвальство та інше зло в житті, а показали достойні плоди. А коли не хочете, проклинаю вас від Отця, і Сина, і Святого Духа, прокляті будьте тепер і в майбутньому віці. Амінь.

Звеліть же, панове біскупи, після своєї смерті спробувати тієї гри, яку я вам розкажу. Коли ваш труп розсиплеться до загального для всіх воскресіння, тоді випробовники, які на те дивитимуться, побачать, що воно, православна віра наша, і яка сила прокляття нашої віри. Чи не бачите, біскупи, що нападки, наклепи, брехню й огуду на Святого Духа наносите, а виславлюєтеся, що це від нього прийняли єпископський сан, про що Дух Святий ніколи не мислив, щоб вас, його огудників, поставити єпископами. Чи не явно всьому ангельському сонму і людям, які живуть на землі, що ви самі схопили те біскупство через світолюбність у духа, котрий світом володіє, а був за гордість скинутий із небес. Він-бо вас благословив, бачивши всі види та образи вашого безплідного й нехристиянського життя, щоб були ви єпископами — і це ви показуєте. А не від Святого Духа, не од того першого слова Павла, від Святого Духа поставленого, щоб пасти церкву Господа й Бога, а від останнього, щоб не щадити стада. Придивіться лишень пильно, розчинивши зерцало свого сумління: чи не про ваш то об-раз і підстригання борід, зроблене для сміху пекельному чорту, ознаймив Павло, кажучи: "Бо я знаю, що... увійдуть між вас вовки люті, що отари щадити не будуть"⁴⁴. Що значить "увійдуть"? Тобто силою, з чиєюсь допомогою, через хитрість, догодження людині і через здирство влізуть, вдеруться, вкрадуться і втиснуться гвалтом у начальство. Що таке — "вовки люті"? Це начальні, лжепастирі, драпіжники, здирці, ідолопоклонники срібнолюбства і невір'ям єретики. Що значить "щадити отари не будуть"? Це ж бо: поховання пастирського розуму в дочасних пожитках, коли вони овечу вовну луплять, деруть і п'ють молоко їхнього кривавого поту і завжди з них насичення шукають, а не пасуть їх насінням євангельської істинної проповіді за належним пастирським законом, і поморили голодом словесні Христові вівці.

Роздивіться свій образ у тому зерцалі, панове біскупи: чи про вас говорив Павло, як про поставлених Святим Духом єпископів? Чи не ви ото влізли, чи не ви ото вовки люті, чи це не ви не щадите отари? А коли б розуміли, що поставлені од Святого Духа, покажіть мені ті плоди, які приготовані для поставлення, про які Павло казав до Тимофія, мовлячи такими словами: "А єпископ має бути,— каже,— бездоганний, муж однієї дружини, тверезий, невинний, чесний, гостинний до приходнів, здібний навчати, не п'яниця, не заводіяка, але тихий, несварливий, не сріблолобець, щоб добре рядив власним домом, що має дітей у слухняності з повною чесністю — бо хто власним домом рядити не вміє, як пін може пильнувати про Божу церкву? — не новонавернений, щоб він не запишався і не впав у ворожий осуд. Треба, щоб мав він і добре засвідчення від чужинців, щоб не впасти в догану та в сітку диявольську". Отож, коли вас Дух Святий поставив, покажіть мені хоч одну овочинку з того переліченого і сказаного Павлом, що треба зробити й виконати єпископу. Не тільки не покажете, запевне знаю, але ще, коли захочу викривати на кожен плід вашого життя супротивні діла, оскверню піднебесне повітря й отрую голосом людський слух. Однак дарую вам усі плоди, що ростуть у середині, вони, знаю, і не снилися вам, а не те, щоб ви їх хотіли творити ділом, а про перше й останнє вас питатиму. Покажіть мені, отож, біскупи, чи ви були колись, бажаючи єпископського стану, непорочні? Чи знаєте силу того слова, що воно таке — непорочний? Не тільки не були ви, небожата, ніколи непорочними, але ще й у нинішньому житті, в так званім духовнім стані, пороками усяких злób убили ту непорочність, заморили і забуттям попали, а у вас царює ніщо інше, тільки порок. Питаю отож вас про ту останню добродієність — покажіть мені, о біскупи, хто давав за вас свідчення із чужинців, що ви того ступеню достойні і маєте всі ті чесноти, які проголосив Павло: "Треба, щоб мав він,— каже,— і добре засвідчення від чужинців, щоб не впасти в догану та в сітку диявольську"⁴⁵. Хто ж давав у вашу користь свідчення від православних, скажіть мені? А коли показати не можете чи не хочете, тоді я вам хочу показати, хто давав за вас свідчення.

Перше, вам посвідчили рум'янці, тобто червоні золоті з білими великими талярами, півталярки, орти, четвертаки і потрійники. А як

саме? Ото так, що славнішим секретарям та рефендарям, підхлібцям і таємним брехунам його королівської милості, аби заступилися і свідчили, що це гідна людина, щоб посісти біскупські прибутки й пожитки та вести свавільне й розпутне життя з тих маєтків та сіл, які належать біскупству, — то за те все тій особі, завивши в папірець сто чи скільки випаде червоних золотих, у руку — тиць; другому з тих очелюбних шафранців, завивши так само, в руку — тиць; задовольнивши золотолубців, потім ступили до менш славних осіб, тим теж торбинки понаповнювали одним великими білими талярами, іншим — півталярами, ще іншим — ортами й четвертаками; тому в руку — тиць, другому в руку — тиць, а писародрачі вже не бракують і потрійники з грішми — беруть і деруть. Ті прохачі, панове біскупи, за вами свідчили, що ви достойні для свавільного життя сіл єпископських; свідчив про це поклін і ота тисяча червоних у королівську кишеню, а до того свідчило вам ваше лихе сумління, що обіцяли віри відректися й антихристу поклонитися — цього ви до решти досягли і бажане виконали. А вчинивши таку плодоносність, кажете, що не мають влади православні єпископи, священики і весь народ вас проклясти. Мають і мають, небожата, і вже ви є прокляті і геєну вічну напевне дістанете, коли не покаєтеся. Вільно вам не вірувати, але коли помрете, тоді побачите чи брешу я, чи правду кажу. Чи ж бо не бачите, біднорозкішники, куди запливли, хіба не бачите, що у глибокий вир — римську звабу — потрапили, в якому навіки мусите потонути, коли не покаєтеся.

Тим вам показав, що не Дух Святий вас поставив єпископами, але неситість, ласолубність і здирство. Показав я вам, чим був пожиточний патріарший приїзд; показав я вам, чому патріарх переклав Христову церкву на світських людей. Тому другому артикулу доказів досить, приступимо вже до третього. У третім пункті кладеться причина, через що, відійшовши від патріарха, ви поклонитися папі і чому бажаєте йому служити. Те викласти чи виблювати — діло вашої мудрості, а нам огудно відстати супроти вас непотрібно, лишень мусимо посвідчити, признати й утвердити вашу мову й учинок, як ви самі сказали, чому від патріарха відійшли, а до папи пристали.

МОВА ВАША ТАКИЙ ПОДІБНИЙ ОБРАЗ МАЄ

Ви одійшли від убогих до багатого, від простих до хитрою, від безславного до славного, від невільника до найсвавільнішого, від смиренних до гордого, від бідних до біду чинячого, від страждальців до мучителя, від нічого не маючих до пануючого над світом, від євангельських пустельників до пекельної ріки, від принижених у світі до тих, що у віці цьому царюють, від голодних на правду до пересиченого владою цього світу, від приналежності до Христових патріархів відторгнулися, а до антихристової голови — папи — приєдналися, йому поклонилися, йому служити готові і його жереба запрагли бути учасниками нині і в майбутньому віці. Признаємо вам безперечно, що те ви так учинили, як і самі визначили.

Ще залишилося сказати про чудо вина, що його ксьондз латинської віри, який служив відправу на престолі православної віри, перетворив у воду. Але це чудо не за чудо вважають, бо це сталося ніби через помилку — саме так ксьондзи-біскупи своєю прокурацією, наче на трибуналі в Любліні, хочуть це викрутити, вивернути і вибrehати у православних з віри і з думки. На це вам, панове біскупи, так відповім: махлюйте як хочете, махлюйте й брешіть, і ту брехню бороніть іншими підпорами неправд, але істину перемахлювати й перекрутити не зможете, і що сталося — істиною те чудо сталося! А звідки це знаю, адже сам на той час у ваших краях не був? Знаю це від тутешнього святогорського чуда, яке сталося певний час за Божим допустом од латинян у Святій Горі, через це й виписую на доказ історію приходу латинян до Святої гори, перечислення їхніх дій та наслідків, які вони там починили, і посилаю вам. З цього самі зрозумійте: чи була то помилка, коли вино у воду перетворилося, чи істина⁴⁶.

ТА ПОВІСТЬ ІЗ ТАКОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ

У час царювання Михайла Матеолога грецького⁴⁷ була поміж греками та латинами обложна війна і випало при тому, що в греків узято в посідання багато міст та сіл. А царство Візантійське під ту пору давало

данину болгарам, і грецький цар мав супроти болгарського царя таємну ворожнечу. Однак у нужді він смирився і попросив допомоги проти італьян, тобто латини, і той болгарський цар Калойян кинувся грекам на допомогу і подолав фругів, перемиг усю їхню силу, звільнив для греків їхні міста та землі — царі дістали подвійну радість.

По тому цар Михайло, трохи утишившись, підняв ворожнечу супроти болгарського царя Калойяна, прагнучи через диявольську заздрість узяти над ним гору, і вже був пішов на нього, але нічого не досяг, оскільки злий умисел повернувся на його голову, а неправда його вийшла наверх. Від усіх цих хитрощів Матеолога цар Калойян з усіма своїми рятувавсь у своїй землі — невдовзі ця смута уляглася.

По тому, трохи відпочивши від нападу грецького царя, цар болгарський, вичекавши належний час, пішов з великою силою та немалою лютістю на грецьке царство, розбиваючи при цьому міста до основи, переганяв греків, як переселенців, у болгарську землю, а болгарами населяв грецьку землю і таким чином побивав землю грецького царства, тобто Пропондію, Фракію, Македонію, Феталію, Елладу, Ахаїю аж до Пелопового острова⁴⁸ — ці їхні міста можна побачити зруйнованими й тепер. Тоді грецький цар Михайло Матеолог побачив, що його подолано, і посилає до Італії молільників із листом, який мав у собі такі слова: "Довелося вам і нам постраждати від преславних скіфів, вам, ні в чому не повинним, підвладним римській церкві, що твердо стоїть, а наша – в хитанні і розмирі. Отож прийдіть швидко нам на допомогу, хочемо бути з вами одnodумцями, бо гинемо від бридких варварів. Якщо не поспішите нам на допомогу, коли ім'я наше може зникнути на землі, то будете від вседержителя покарані за нашу біду".

Почувши це, латина швидко ополчилася, але більше на погибель Матеологу, ніж на порятунок. І всі латиномудрі владики постаралися прийти від усієї Італії та Риму в Константиноград до того єдиномудрого марнослава, а коли проходили мимо, пішли війною на Бога і в Бозі живучих у горі Афонській, що її звуть Свята.

Ті беззаконні владики і бридкі їхні священики увійшли сюди, в лавру, в монастир святого Афанасія, і почали закликати тих, що були в обителі, наказуючи суворо з'єднатися з їхньою вірою та причащенням. Ченці ж каменосійці, переможені страхом і зле тлумачачи апостольське слово: "Дайте місце гніву"⁴⁹, попустили їм сквернити на престолі їхню мшу. Потім вони були викриті великим викриттям од Бога, бо й досі у тій соборній церкві на вівтарі ніколи не творять проскумідію, але творять проскумідію на іншому, боковому вівтарі; тільки на херувіку на престол соборної церкви від бокового вівтаря творять священики таїнство жертвопереношення.

Все оце — не чудо, про яке я вам хотів сказати, але справжнє дійство й плід латинського духовенства — де що корисного зробили і як у якому монастирі жертвували; по тому і про чудо розкажемо, йдучи оповідним шляхом. Тільки, молю, утямте добре: все було справді, як тут оповідається.

Отож сквернили вони свою гидотну мшу без заборони, після чого приспіли в так звану Іверську обитель, у храм Успіння Пресвятої Богородиці, шукаючи такої ж згоди, як і з першими і примушуючи, щоб з'єдналися з ними. Ці ж бо, на благій землі сіяні, не дали їм на те ані слова, ні дозволу, але вважаючи їхню начебто законну міру і все їхнє єретичним і звабним мудруванням, послав-шись на писання, звинуватили їх і піддали анафемі, за апостолом, як таких, що вводять замість істини нововигадані зваби. А нечестиві владики і священики, почувши це, сповнилися гнівом та люттю, з нуждою і бідую всіх хапали, затягували їх у монастирський корабель і топили в морі, кидаючи з корабля, і так чинили через те, що ті їм не покорилися,— позбавляли сповідального вінця, а молодших ченців з кораблем і всім збором відіслали и полон до Італії і там, позбавивши іночого чину, наказали продавати. Це така перша жертва, вчинена латинськими святими.

Од того монастиря приспіли вони до монастиря Ватопеда і, зайшовши в нього, застали його порожнім, окрім недужих та зовсім старих. Запитали в них про пастиря та інших іноків. Вони ж бо мучителям

відповіли; "В пущі й хащі [вони, а ви] залишіть нас, щоб ми зберегли віру і щоб не осквернилися з вами, богомерзенними". Вони отих посікли й кинулись у середину святої обителі, знайшли, всіх побили й постріляли, а пастиря і тих, що були при ньому, старалися звабити ласкою й багато говорили підступних улесливих слів, щоб прийняли їхнє єдиномудріє. Пастир мовив: "Ліпше Христові вгодити, ніж антихристові". Вони на те відповіли: "Хіба ми не Христові, а антихристові?" Святий сказав: "Так!" Вони його знов питають: "Як це?" Святий відповідає: "Кожен супротивний Христовому благовіщенню називається антихристом і є ним, і зараз він за вас бореться. Чи ж можна причаститися світлу у тьмі? Хай нам це вівіки не примішується!" Почувши це, духоборці затикали свої вуха, як глухі гаспиди і, не дозволяючи прихилити себе до православної віри, простягли беззаконні руки до тих оборонців закону, позбавили їх життя, задавивши уживкою. А те місце, де їх знайшли, відтоді й дотепер називається Фурковуні, тобто бердо Повішених. Це така друга жертва, яку здійснили латинські святі.

Після того прийшли вони на протилежний бік і досягли обителі святого великомученика Георгія, що його звать Зограф⁵⁰. Іноки, які жили в обителі, були навчені вождем Фомою — він міцно стояв і вчив своє стадо, кажучи: "Отці і браття, скільки є тут синів Божих, ведених Божим духом, не візьміть рабського духу од боязні, а візьміть дух усиновлення і скажімо собі, чада Божії: коли ми діти й наслідники, то наслідники богу, а співнаслідники Христу, оскільки з ним страждаємо — хай же з ним і прославимося! Вважаю я: це малі муки, які терпимо зараз для бажаної слави, отож, за апостолом, кажу всім: коли ви приготувалися духом без боязні до мук, пробудьте зі мною в обителі; коли ж ви боязливі, відійдіть, скільки вас там є, доки не мине єретичний гнів, щоб не впасти в огудний гріх". Багато боязливих сховалось у нетрях — у схованках і у засіках серед хащ. Святий же з усіма іншими зайшов у башту і то не через боязнь, але щоб спокійно засудити беззаконну єресь, що і зробив. Мучителі ж, зусібіч оточивши обитель, закричали до тих, котрі були в башті: "Відчиняйте нам ворота, добрі люди, відчиняйте!" А преподобний до них каже: "Не знаю вас, звідкіля ви?" Вони ж назвали себе Христовими рабами і сказали: "Приходимо повернути зваблених на путь істинну".

Святий, однак, каже: "Відступіте від нас, чинителі беззаконня, адже апостол благовістить вам, мовлячи: "Коли людина чи ангел з небес благовістить інакше від того, що ви прийняли,— хай буде анафема; хто ж другого вчителя шукає, той увіч біснується". Ви ж покажіть ваше вчення і коли воно буде від Бога, то пристанемо до вас і поцілуємо, як братів; коли ж ні, далеко від нашого помислу будете. Ті ж бо сказали: "Ми від Бога і віримо у владика Ісуса Христа і вчимо його святе Євангеліє, а послані од преблаженного папи римського, який є главою Божої церкви, щоб з'явити таїну вашого безумства, щоб до розуму ви прийшли, щоб пізнали церковні устами, щоб істинно сповідали у святому знаменні, що виходить Святий Дух од Отця і Сина, а в приношенні щоб несли опрісноки?, і не квасний хліб і щоб священники ваші стригли бороди, щоб більше не согрішали цим при Божій службі, оскільки вони церковні женихи. Коли ви цього відтепер дотримуватиметеся, маєте одержати від вседержителя очищення, і ми умилосердимся на ваше покайня; коли ж ні, то злих зле погубимо, щоб не оскверняли це місце". Отакі та інші виблюдали погрози й огуду. А преподобний їм сказав: "І ми також хочемо знайти істинне і засудити вашу звабу й безумство і не боїмося ваших погроз, не страшимося, адже написано-бо є: "Бога одного треба боятися, а людини не страшитися за писанням: "А їхнього страху не бійтеся"⁵¹, ніхто-бо не дерзне на нас кричати, коли з нами є Бог миру, оскільки правий Господь і возлюбив він правду. Іоанн так каже: "Утішитель же, Дух Святий, що його Отець пошле в ім'я моє, той навчить вас усього і пригадає вам усе, що я вам говорив"⁵², і далі: "І вблагаю Отця я і Утішителя іншого дасть вам, щоб із вами повік перебував"⁵³. І ще: "Це передаю вам, з вами Сущий: коли ж прийде Дух Святий, Його ж бо пошле в ім'я моє, Він навчить вас усьому"⁵⁴. І так каже не раз, а багато разів — повірте слову цьому, щоб змовкли вуста, які хочуть брехати, нібито Дух Святий виходить і від Сина. А коли і цьому не вірите, духовборці, навчіться від Іоанна-Предтечі й Хрестителя, який бачив Дух Святий, котрий сховався як голуб і на Синові перебував. Дивіться, в чому істина, адже від Отця Дух Святий виходить голубом, а не від Сина. Свідчать і напоюють усіх божественні церкви, і не з Едема⁵⁵ це знання тече, а з самих божественних Христових уст. Так проповідуйте Євангеліє всьому живому: хто вірує і хреститься, той спасеться, а коли не вірує — осудиться. І далі:

коли хто рече на Сина — відпуститься йому, а коли рече на Дух Святий — не відпуститься йому ні в цьому, ні в майбутньому віці. Духом-бо Святим усі навчаються: пророки, апостоли й учителі, проповідуючи, хрестячи й навчаючи православної віри увесь всесвіт, і написано було право правлячих і подано, щоб дотримуватися чотирьох євангелістів: Матвія, Марка, Луки та Іоанна, а хто п'ятого євангеліста додає⁵⁶, тому буде анафема. І коли хто зваблює одного із братів, той достойний такої муки, яка більша за всесвіт; а хто знайде-таки відповідь, щоб уникнути достойної муки, також, хто від семи боговибраних соборів⁵⁷ скаже, що Святий Дух виходить від Отця і Сина, чи хто в правила вставить, щоб приносити опрісноки і стригти бороди, такі блудять і посилають у небо плювотину, а вона на їхні бридкі лиця знову падає. О, поморочено нечестивого язика і п'янство! Очі маючи, злим помигують вони, а інші сім лукавих духів насичуються. Якому Христу називаєш себе вірним і яке ти учиш Євангеліє? Тільки антихристове. П'ятого, отже, євангеліста не знаємо, окрім Махомета Сарасинського⁵⁸, погрузителя і предтечу антихристового. Це повністю був з'явив Павло ще перед появою вашої погИБельної єресі, так само сказав і про мертві ваші жертви, що творите по-іудейському, навіть безумніше від іудеїв. Христос спершу звичай давніх часів, щоб їсти паску стоячи, бувши опоясаним і по-писаному тримаючи в руках жезл, повністю відкинув, так само й обрізання та інше ложне. Тоді, коли надходив час його страстей, сів із дванадцятьма, щоб поїсти, взяв хліб, подякувавши, переломив і дав своїм учням, сказавши: "Прийміть і їжте — це моє тіло" та інше. І в одного з дванадцятьох увійшов сатана, в Іуду Іскаріотського; узявши хліб, вийшов і розказав про все іудеям. Дивися на істинне таїнство, адже брав хліб квасний, тобто таки хліб, а не опрісноки; ви ж бо беззаконно творите, і служите, і тримаєте Аполлінарієві бездушність та безум'я⁵⁹; так само і про гріхотворність бороди не могли ви навчитися з древнього писання — це узаконено від первозданної людини і праведних пророків до Господа нашого Ісуса Христа. Більше того, в Новому заповіті Христовому сам владика про це не каже, так само й жоден з його апостолів, тим більше, що й святі собори це не узаконили й не поклали у святі правила; хай не буде, що сліпий учиться під темнішого за сліпого; ліпше ж відсікти й відітнути і зуби викоренити, щоб не ховалась у щілинах зубів крупиця;

більше того, і язика ліпше урізати, щоб не говорив огуди та зваби і щоб інших із собою у рів не кинув. Отож хай зігніє поганий член, щоб добрих не пошкодити по-окаянному і по-духоборному. Це не пошкодить, а пошкодить бридке й лихе бажання, яке виходить із внутрішнього й лукавого скарбу серця — ось що опоганює: блуд, убивство, перелюбство, злодійство, неправдиве свідчення й огуда, яка є змістом вашого потьмареного безумства. Отже, жених один є, а не багато, опівночі він прийде, суддя живим і мертвим; живим — це православним, а мертвим — нечестивим єретикам: кожному буде по заслuzі! Отож молимося за вас, возлюблені, щоб пізнали ви істинне православ'я, що це життя й просвіщення нашим душам, і це святі отці та священні собори нам передали, і прийняли ми від святих апостолів узаконене святе знамення, тобто віру в єдиного Бога. Таке вістимо й кладемо заборону тим, хто щось додасть чи відніме від цього — їм анафема, і ніхто не може розрішити від цього гріха, хіба що мука, уготована огудникам. Послухайте, возлюблені, послухайте і перейдіть од злого на добре, не побажайте здійснити свою волю, а душам вашим віднайти муки".

Почули це від тих блаженних мужів беззаконні, але ті слова не знітили їх, тож, ніби вовки, не змігши витерпіти їхнього вчення, намагалися перемогти їх смертю — кинулися й запалили зусібіч башту, як у давнину беззаконний і мерзенний цар Навуходоносор⁶⁰. Таке й подібний до нього Матеолог учинив через безбожних священників супроти преподобних і богоносних наших отців, а вони, як оті три отроки, що приносили Вседержителю молитву, посиляли моління владиці Христу і волали: "Владико-Господи, Боже отців наших, котрий дав Сина свого єдинорідного на страту, як овеча, за рід людський; ти, Господи, збережи церкву свою від вовків роз'ятрених, це ж бо заради неї він кров свою чесну пролив і таке сказав: "Ворота пекельні не подолають її"; статок свій примнож, владико, по цілому всесвіту од краю до останньої землі, скинь оцю єресь силою твого Святого Духа і збережи жереб Пречистої Матері непорушним вівіки, а тих, що в ньому перебувають, прослав, освяти і милостями, які живлять нас, помилуй; покрову святим споруди на славу свою і в пам'ять нашу, і цю молитву від уст наших прийми, як прийняв ти жертву Авраамову, і зглянься на нас, як на Єффаєве спалення⁶¹, і

прийми її, Боже отців наших, як кадило пахуче, і спаси душу нашу, бо ти добрий і людинолюбний!"

Коли закінчили молитися, з небес почувся такий голос: "Радуйтеся і веселіться, бо є на небесах велика ваша мзда і станеться, як помолилися!" Почувши цей голос, нападники раптово жахнулися, і кров та морок увійшли їм в очі, й потьмарився їхній розум: коли ж бо Дух Святий огуджували, як же він міг освітити їх своїм світлом?

А блаженні наші отці передали свої душі в Божі руки і загинули у вогні, було це в жовтні місяці, 10-го. Еклесіарха Парфенія було скинуто полум'ям з башти донизу і не відразу вмер, а пробув ще тридцять днів, і спочив у Бозі 8 листопада, досягши невзабарі своїх співстраждальців, з ними він і з'єднався. Це була третя жертва латинських святих.

Після цього беззаконники знову кинулися з люттю і розсіяли повсюди по святих горах полки, і жодна обитель од них не сховалася, жодна башта і келія, жодне інше іноче житло, але все з усіма і те, що було й поза стінами, розбили й вогню віддали, а саморобне знаряддя з усім іншим собі позабирали, однак прота не змогли зразу перемогти з тими, що не піддалися і які були в се-редині затвору: згодом і цих узяли — текла пролита кров, як кололи тіла живих; обителі попалили і прота всепреподобного повісили після багатьох мук разом із протатомором на так званому Тметехалкосі. Це четверта жертва латинських святих. Після цього немилостині латинські кровопроливці пішли на протилежний бік на південь до Ксеропотамської обителі⁶².

Тут прийшли ми до берестейського чуда, і тому попереджаю вас: доки дійде до розгляду тієї правди (чи ложне, чи істинне те чудо в Берестю), придивіться пильно на тамтешнє чудо і на берестейське. Побачите в тамтешній згоді і берестейську згоду, побачите в тамтешній любові ту поганську любов, яку біскупи хвалять, кажучи про те на початку книжки про згоду, а не треба було б її хвалити, боронити й оправдовувати, коли вона таки є любов, притягаючи для свідчення і Христа, бо той дав певний знак, як своїх учнів упізнавати. Але я б нас

запитав, біскупи: чи знаєте ви не лише силу, але й саме оте божественне ім'я любові, що воно таке — любов? Чи Спас говорив про таку любов, яка віру тратить, чи про таку, яка віру заховує цілою? Скажіть мені: чи про таку любов казав Спас, котра гоніння та муки на ближніх своїх насилає, чи яка велить покласти душу один за одного? З'явіть мені: чи про таку любов казав Спас, яка в трапезах вельмивигадливих і в питті різноманітному з музиками єднається, чи яка правди й людського спасіння хоче і прагне — відкрийте це мені! Але бачу, не можете мені про неї певну правду повісти, бо ви її й не чули, а не лише б мали колись із нею пробувати. Однак я вас у тому турбувати не буду, а до розповіді повернімося, яка веде до розгляду тамтешнього чуда, розміркуйте, чи подібне воно до чуда берестейського. Зіставте, кажу, весь учинок берестейський з тамтешнім учинком: у тій так званій згоді, з'єднанні та любові побачите тріумфи, тедеумлявдамуси?, і те за руку водіння, і парне ходіння, яке заводять ксьондзи-біскупи, коли йдуть з церкви на кермаш; побачите подібних і світолюбних ксьондзів-біскупів, а тоді ченців того монастиря, в якому сталося на викриття їхнього безчестя те чудо!..

По тому прийшли біскупи й каплани латинські, які жертвували, мордуючи, блаженних отців, до Ксеропотамської обителі. Іноки того монастиря зустріли їх з ваєм та гіллям, кажучи: "Добрі приходьте і мир Христовий з вами!" Вони відповідають: "Є і буде!" Тоді вони разом увійшли до обителі й подарували монастиреві великі дари із захопленого багатства, назвавши себе ктиторами тієї обителі — о звабо й хитрощі диявольські! — разом з ними поєдналися. А після оголосу, коли згадали про свого архієпископа, котрий у Римі, і про царя — о страшні чудеса! — поглянув з небес із гнівом на злочинців Бог і потрусив землю й те місце, де стояли недостойні, аж стіни огорожі з усім іншим було в них, розпалися, як колись Єрихон при Ісусі, сині Навинім⁶³. Тут же залишилася тільки одна стіна і та похилилася для знамення з роду в рід.

Прийдіть туди, в Святу гору, панове біскупи, і побачите ту стіну, розколену в час тодішньої латинської служби, яка стоїть, хоч інші попадали, для викриття єретичної мерзоти й осквернення престолу Божої церкви!

Ота жертва була знищена по правді! Коли латина побачила це богознаменне чудо,— багато хто з них, відділившись, залишились у Святій горі, і з таких стали досконалі ченці, інші від'їхали на кораблі, сповнені сорому та страху. А коли ченці тієї обителі, яка була посоромлена Богом, прийшли до тями, то пізнали свій беззаконний злочин і невтішно ридали, тиняючись по горах, як птиця, і не знаходили де й голови прихилити — все-бо в тому монастирі було зруйноване через їхній злочин.

Благодатні чудодійства і те, що показувалось у честь і славу сорока святих мученикам⁶⁴, тоді припинилося і зникло, коли поєдналися з латиною. Чудо ж було таке. Коли побудували святий храм від [імені] блаженних та вікопомних царів, тобто Романа та інших⁶⁵, був він вельми гарно прикрашений. Отож прикликали святителя з причтом і храм, як годиться, освятили. Коли ж архієрей назвав на ім'я сорок мучеників, то — о чудеса! — від підніжжя святої трапези почав рости манітар, стебло і гранеси, а шапкою манітар виглядав, ніби яблука, яких числом сорок — він здійнявся вгору над святою трапезою і отінив усе святилище — на таке преславне чудо всі Богові й тим сорока мученикам славу воздавали. Всі тоді недужі, які були в обителі, зцілилися, діставши змогу вкусити від святого манітара. Пронеслася звістка про те чудо по всьому світу, і багато людей приходило з недугами і діставали здоров'я, а хто лежав у хворобі непорушно і сам не міг прийти, посилав до обителі з дарами і послані приносили богодарованого манітара, а коли куштували, то діставали зцілення, а що людей було багато, то весь до крихти розібрали; так у честь і на славу сорока святих великомучеників проріс він 9 березня-місяця, коли Божа церква відзначає їхню пам'ять, і не одного зцілив, як у давньому Сілоамі⁶⁶, але всіх, хто куштував цього манітара. І кожен, де б він не перебував, діставав собі зцілення. Таке-бо чудодійство було всім, і таку воно мало силу. А що спершу доброненависник диявол і супостат християнський православний рід перемагав, таким чудом вийшов поборений; зрештою, він і діло сотворив, бо зіткнув проклятих ченців із духоборцями, які з'єдналися супроти святої трапези. Тоді ото чудо припинилось у початках, бо святе псам віддавалося, а чудотворне діяння пожерли духоборнії вепри. Таке Бог

любить чинити щодо тих беззаконних духоборців й опрісників, забирає від таких богомерзких святе знамення.

Всяка-бо, каже, жертва нечестивих бридка перед Богом; коли і себе за добрих вважають, то Бог увіч їм противиться, щоб беззаконні не виносилися, а щоб посоромлювалися, як тепер, так і на Христовому судилищі. Пра-вославні ж, хоч і страждають у нинішньому віці, але сподіваються і бажають узяти від мздоподавця Христа, Бога нашого, уготоване благо. Таке кажу про це.

А що пребеззаконний і мерзенний цар Матеолог хоч і поткнувся на Святі гори і хотів знищити православ'я, але нічого не досяг, не зумів — самого було повергнуто і дім його знищено, як колись Саулів⁶⁷. Афонська ж гора, як Давидів дім, росте й триває, про що розкажемо далі.

Тепер же повернемося до завершення повісті про те, що тоді трапилося. Ті іноки, які поховалися від духоборців, повиходили з вертепів та хащ і кожен до своїх місць повернувся — і побачили вони свої притулки попалені й розвалені, а братів по обителі побитих. То хто б від такого не заплакав?! Друга Рахіль⁶⁸, Афонська пустиня, оплакуючи отців, не хотіла втішитися, бо загинули вони. Іноки ж подвійний плач і крики возносили й волали: "Боже, прийшли люди ніби в ім'я твоєї матері, осквернили святую твою церкву, зробили Афон, як сховище для овочів, поклали трупи рабів твоїх на поживу птицям небесним, а тіла преподобних твоїх — земним звірям; пролили кров їхню, як воду, навколо житла (Афона), і не були вони поховані. Пролий гнів свій на язики, котрі тебе ганьблять, і на царства, які на первістка твого, тобто православ'я, наступили! Хай небавом пролляться на нас щедроти твої, Господи, адже зубожіли ми вельми — допоможи нам, Боже, Спасителю наш, заради слави імені твогого збав нас, Господи! Ми ж бо люди твої і вівці пасовища твого, сповідуємося тобі, Боже; вівіки, з роду в рід передаватимемо оповіді й перекази преславних наших отців!"

Отак ридаючи й волаючи, плач вони погамували і почали ховати тіла святих скрізь по Святій горі, де кого були знайшли. Через це Афонська гора відтоді й донині в благочесті пробуває, так як дерево при воді цвіте, і ба-гатьом випрошує плід вічного життя. А нечестивий цар зі своїми згодниками, як безплідне й посохле листя, ра-зом із пам'яттю-шумом антихристового вітру навіки згинув і до решти щез.

Придивіться ксьондзи-біскупи до тодішнього чуда: що сталося, коли престол благочестивих [при службі] осквернився латинською неправедною мшею, а придивившись до того достатньо, увіруйте, що і в Берестю те чудо насправді сталося, коли на викриття нечестя вашого замість вина з'явилася вода, і не махлюйте через прокурацькі викрути істинною вірою православних: ніби те сталося через помилку, а не через чудо. Справжнє чудо і велике чудо! Але, бачу, антихрист настільки осліпив вас цим віком і оморочив, що вже не хочете від цього чуда, явно показаного, стати чистими, прийти в чуття і страх; більше того супротивно наліпили на істину махлярську брехню, кажучи, що через помилку те сталося. Але це ви брешете як хочете! Ваш вік, ваше неправедне царство, ваше марнославство, ваша безпутна розкіш, ваша ідолопоклонна могутність, ваша поганська владність і начальство, все ваше, що вік оцей ховає в собі,— все те вам служить, і вами володіє, і навіки володітиме. Але хай тільки з цього життя прогнані будете, тоді побачите, що матимете; тоді побачите, як воно істину брехнею бороти, як тлумити її і побивати; тоді побачите ректора й учителя вашого, від якого ви тим розумом отруїлися; тоді побачите коронодавця життя оцього, від якого у цьому віці коронувалися; тоді побачите царство володаря віку цього, від якого прославилися; тоді побачите, як душевне покривало, привалене плотською силою, після смерті відкриється вам,— а зараз творіте, як хочете!

А що посилаєте православних до Скаржиних книг⁶⁹, а руські правильця знищуєте й огуджуєте, кажучи, що в них нічого немає з антихристового вимислу, а в Скаржиних — прещедро, то правду оце казали, так воно і є! Однак чудніше те, що ті маленькі руські правильця загнали вас до великого пекла, а ще чудніше те, що через ті маленькі

руські правильця ви змушені були відбігти від Христа до антихриста; і те ще дивне, що ті маленькі руські правильця на вас наслали вічну ганьбу і нині і в майбутньому віці. А чому? Тому, що не за їхнім повелінням, а по-зłodійському і по-вовчому ви влізли у Христову церкву і посміли зватися, чим ніколи не були,— пастирями, священиками, єпископами; тож оті правильця, не терплячи тієї кривди й виголосу вашого імені, до-ти кликали, кричали й волали, доки вас зігнали з того місця, з тієї честі й достоїнності. Чи не тому звете їх маленькими, що неправдиве священство показали, зголосили, викрили, засудили й до решти осоромили? Чи не бачите, що наклеп на них вигадуєте, нібито вони маленькі? Чи не бачите, що не можете показати більших — хоч зібрали повно з усього світу писань — від тих маленьких, які велику неправду до ґрунту зносять і виставляють на світ їхній фальш, даючи всім знати, щоб стереглися неправди? Чи не бачите, як їх од заздрості, гніву й ворожнечі вважаєте маленькими, а вони такі високі, а вони такі широкі, а вони такі великі, а вони — красні! А чому? Тому, що істина в них сидить, тому, що вони бранти: золото, срібло, коштовне каміння, тобто щирість, суд і правда царюють у них. А ви, занедбавши їхню шляхетність і достоїнство, заганяєте православних до Скарги. Дозволю вам і таке: нехай підуть! Але скажіть мені, чи знайдуть там, у Скарги, правду, чи знайдуть там суд і справедливість? Чи утаїлося від вас те, що православні багаторазово і без числа вдаються до Скарги, але не можуть знайти такого, щоб вислухав їхню правду? Хіба не знаєте, що православні завжди наслідують, а знайти справедливості за свій утиск, біду й кривду ніяк не можуть? Чи не чули ви того, що православні до Скарги прислухаються, а від Скарги правди почути ніколи не можуть? А чому? Тому, що великі книги свого сумління перед ними закрив, оглух, онімів, суду праведного показати в них не хоче, догоджаючи звабі своєї віри. Чому ж далі силуєте православних бігати до Скарги, адже є такі, що завжди Скарзі служать і вік свій, служачи йому, погубили, а дослужитися справедливості не можуть ніяк? Чого ж більшого від православних хочете? Уже й вашу волю виконують, завжди трудяться іти вслід за Скаргою, а справедливості собі в Скарги витрудити, випросити, вижебрати й виплакати не можуть ніяк. Покиньте ото ж показувати православним дорогу до великих Скаржиних книг, коли в них немає і найменшої правди. Нехай православні біля

маленьких правилець при правді сидять удома, нехай удома біля
маленьких правилець пильнують істини, нехай удома маленькими
правильцями спасаються, якими без найменшого сумніву сподіваються
спастися і спасуться запевне. А ви вже там із великими Скаржиними
книгами учиняйте як хочете, а ви вже там як хочете мудруйте, а ви вже
там як хочете, так і надимайтеся, напинайтеся, кокошіться, вгору
возносьтеся й вилітайте. Будьте собі без нас, ми ж бо із Христом, Богом
нашим, і нині і в майбутньому віці, дасть Бог, сподобимося запевне бути,
йому бо з Отцем і Святим Духом честь, і хвалу, і подяку, й поклоніння
посилаємо нині і завжди і вівки віків. Амінь.

А коли б хто, не вмістивши Духу Святого розуму, котрий звук
викривати неправду без усілякої підробки й лицемірства, і на мене хотів
би наклеп звести, кажучи, що уразливо й ущіпливо мовлю в цьому
писанні, то на те я так вам відповім. Навчився я від Христа істини без
підхлібства, неправду неправдою, вовка вовком, злодія злодієм,
розбійника розбійником, диявола дияволом називати. Сам-бо преблагий
Бог, коли бачив тих з єврейського роду, котрі боролися супротивно істині,
сказав їм: "Ваш батько — диявол, і пожадливісті батька свого ви
виконувати хочете"⁷⁰. А як саме? Тим, що в істині не стоїте і прагнете
вбивства, а кореню тому диявол батько, бо в істині не стоїть і є
людиновбивця. Я навчився від Іоанна Богослова⁷¹ звати того, хто мудрує
супротивно євангельській науці, антихристом, а хто йде поперед нього —
неправедними пророками. Навчився я від апостолів Петра, Іуди й Павла
тих, що мудрують, називати звабленими від благочестивої віри. Я
навчився від Павла називати безсоромним псом такого, хто бездумно й
огудно нападає на благочестя; він-бо те слово сказав, мовлячи:
"Стережіться собак — стережіться працівників лихих"⁷², тобто
неправедно найменованих пастирів, які взяли до праці в Христовому
винограднику, а самі його спустошили й заростали терням беззаконного
життя. Нехай отож Святий Дух затулить оті вуста й оніміти дасть, які це
моє писання через заздрість схотіли б огудити, адже той малий потічок я
начерпав з правдешнього джерела і пустив у ваші краї; і хоч він позірно
малий, але покладаю надію на Бога, що голодних і спраглих бачити
правду удосталь напоїть, наситить і задовольнить. Про це досить.

Буде ще й така похвалка супротивних: "Вільно тобі говорити заочно там, у далекому кутку, про нас безпечно-чванливо, хоч і правдиво, але коли б отут був, то й тобі того язика, як Никифору, прищемили й писнути б не дали!"

На те відповім я так. Сміливо кажу правду і правдою вас досягаю не тому, що далеко від вас, але знайте, що можу за правду й померти, коли Бог це дасть; помоліться Богові, хай сподобить вас навіч почути від мене моє слово. Я ж, хоч і бажаю, але волі Божої на те ще нема, а без Божої волі не хочу від себе безсоромно й по-собачому вискакувати, так як ви, на попівство; навчився-бо я благоговіти перед благоговійним і чекати від нього повеління. Коли ж братська любов православних християн виводить із належних мені місць, так як і анафема, молюся я за них, за Павлом, коли б мали у чомусь постраждати за православ'я, і бажаю з ними завжди пе-ребувати, коли не плоттю, то вірою, любов'ю та духом. Бажаю щиро й тілесно доєднатися до них, але без Божої волі цього не вчинити; можливо, скоро і дасть Бог, тільки хай очистять і виметуть Христову церкву так, як ото я казав. Але те дивує: ви не хвалитеся, що слухаєте правди, а величаєтеся кривдою і звитяжством супроти правди; хвалитеся темничними затворами, биттям та забиттям хвалитеся, мирським обезчещенням, як іудеї, намагаючись зганьбити Христа, але Христос Христом і Богом як раніше звався, так і тепер, а іудеї погибельними синами звуться і зватимуться. Так само і ви, їхнього сліду тримаючись, творите рабам Божим. Добре, творіть і жидам наслідуйте, а ми наслідуватимемо Христу і від вашого мучительства постраждаємо. Такий-бо нам ключ залишив Христос для відкриття Царства Небесного, щоб ми у цьому віці страждали від погибельних синів, мовлячи: "Коли мене проженуть, то і вас проженуть, коли мене обезчестять, то й вас обезчестять, коли мене уб'ють, то і вас уб'ють, бо учень не більший за учителя свого, а раб — понад пана свого, належить-бо вам відстраждати, що і я відстраждав"⁷³. Придивіться, чи не так само апостоли, мученики і всі, хто живе благочесно, страждали, страждають і страждати хочуть, а волхви, чародії і мудреці світу цього знесені, за Павлом, щоб дістати гірше. Не страшіть ото ж і мене, панове біскупи, антихристом та його мукою, я його з Божої ласки не боюся і відступати не хочу через ваш

антихристовий страх од Святої Трійці — Отця, і Сина, і Святого Духа, і, дасть Бог, укріплений з неба тією силою, не відступлю. Чи, може, гадаєте, що Никифорів язик, котрий викривав вашу неправду і якого ви зачинили й не чуєте, і тепер мовчить і лишається безгласний? Отож відайте, що більше супроти вас кричить і звинувачує, аніж спершу, коли не був зачинений! Зачинили ви його в Малборку⁷⁴, щоб не бачив Кракова, Львова, Варшави й інших міст, але від найшляхетнішого міста, горнього Єрусалима, зачинити його не змогли. Там йому ходити й небесні палаци оглядати чистою молитвою вільно завжди. Зачинили його від лиця королівського, воєводського і від вас усіх, розкішників світу цього, щоб вас не бачив, а від лику Отця, і Сина, і Святого Духа, і від тисячі тисяч тих, що перед зором ангельським стоять, зачинити не могли його, там йому завжди вільно дивитися на світлість слави неприступного божества і премирних небесних сил. Хіба не був зачинений також Іоанн на острові Патмі⁷⁵, але в тому затворі в отчих надрах уздрів сина і звідти ще більше почав благословити й викривати неправду. Так і ви гадали прищемити затвором Никифорів язик, а того не відаєте, що він тим ув'язненням панів ваших, повітряних піднебесних бісів, більше мучить, січе й морить і вас, їхніх служальців, так явно й голосно викриває, що той крик, перелетівши повітряні простори, пройшовши всі небесні кола, сягнув престолу Святої Трійці і до кінця розкриває ваше тиранство та неправду — голу, бридку, безсоромну, як саму машкару й розпутну курву; усьому світові, на землі й на небесах, виразно виставляє; викриває вас перед Отцем, і Сином, і Святим Духом, і перед усіма небесними силами, що кинуто його в темницю затвору за віру, благочестя, закон, правду й суд супроти вас, богопротивних, учинений, бо ви попрали рештки своєї чесноти. Викриває вас на землі, що ви — супроти правди, що ви гонителями й мучителями стали, що ви виявили себе неправди антихристової поборниками, вірними слугами й таїнниками?, секретарями й заступниками— його правди слухати не потерпіли і погнали його в ув'язнення поганським тиранством. А коли зветися християнами, чому не терпите й собі всіляких доук, якщо б трапилися, чому їх з подякою не переносите, а супротивно мститеся навзаєм стократ і лихим відплачуєте, мучите, гнобите та вбиваєте і смієте ще й християнами називатися? Чи ж то не явна брехня, заба й огуда на ім'я християнське? Чи ж бо не

бачите, що ви не християни? Не хваліться тим, латинники, антихристове плем'я й посліддя, що ви маєте силу, владу й начальство, даровані вам од антихриста, щоб православних мучити, катувати, біду творити та безчестити, коли ви тим тиранством не можете перемогти нашого терпіння; вистрашити нас із віри нашої православної і нас потягти марно й даремно у своє поганство намислили, та ми не перелюбники антихристового ложа, але власні Божі сини, хрещені в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа праведним хрещенням. Запевне це знайте!

Нехай вас не упевняє горде дмухання, і пишне фукання, і широкослівне блекотання, грізний наказ і грубе відригання того вашого окрику, щоб ми мали стати перелюбниками від своєї віри! Нехай це вам сподіванки й надії не чинить, бо не дочекаєтеся того ніколи в Русі! Хіба що, за Павлом, хтось полюбить смертну мудрість цього віку і якийсь лежебока запрагне блудно прожити в цьому віці, а не чесно, то до вас такий відійде н захоче поєднатися. Про такого не кажемо. Вільно людині, й самовладу вона має, захотіти спастися чи загинути, померти чи живою бути, сином Божим чи сином диявольським стати — це у волі людській лежить. А від православних, яких призначено до вічного життя, східної церкви слухняних синів, цього не сподівайтесь, папи римські, кардинали, архиєпископи, єпископи і всіляке неправедне священство латинського почту! Не сподівайтесь, владо мирська, королі, і всіляке начальство, і кожен послушник римського папи, бо з вами православні не хочуть ні в чому погоджуватися і папі поклонитися не забажають. Не сподівайтесь нині, не сподівайтесь завтра, не сподівайтесь й позавтра, в прийдешні часи і вівіки віків. Амінь.

ПРИМІТКИ

І. Франко відносив час написання "Послання до єпископів" до першої половини 1598 р.

1 Тут названо ініціаторів Брестської унії. Михайло, архиєпископ, — Михайло Рогоза (?— 1599), був митрополитом з 1588 р.; Потій Іпатій (1541—1613) — єпископ володимирський, з 1600 по 1613 р.

уніатський митрополит; Кирило — Кирило Терлецький (?— 1607),— єпископ пінський і турівський (з 1572 р.), а потім луцький та острозький (з 1585 р.); Леонтій — Леонтій Пельчицький, єпископ пінський і турівський (з 1585 р.); Дионисій — Дионисій Збируйський — єпископ холмський (з 1585 р.); Григорко — Григорій Заборовський, єпископ полоцький і вітебський.

2 Євангеліє від Матвія, XXVIII, 19.

3 Євангеліє від Іоанна, XV, 15.

4 Євангеліє від Матвія, XVI, 24.

5 Євангеліє від Іоанна, XII, 25.

6 Євангеліє від Матвія, XIX, 29.

7 Євангеліє від Матвія, X, 37.

8 Євангеліє від Матвія, XIX, 21.

9 Вільний переказ слів Євангелія від Матвія, XIII, 10.

10 Вільний переказ слів Євангелія від Матвія, XIII, 11—13.

11 Євангеліє від Луки, XXIV, 49.

12 Дионисій Ареопагіт — знатний афінянин, навернений у християнство Павлом ("Дії апостолів", XVII, 34), йому приписують ряд релігійних творів. Тут мається на увазі твір "Про церковну

ієрархію".

13 ...патріархи чи грецькі владики... жебраки, волоцюги, облудники!
— Не маючи достатніх коштів для своїх владцтв, східні патріархи їздили на Україну і в Росію, а також посилали своїх посланців по милостиню. Часто під виглядом таких посланців виступали всілякі

пройдисвіти та авантюристи.

14 ...ксьондзе біскупе луцький...— Ідеться про К. Терлецького, див. прим. 1.

15 Никифор — протосингел (перший заступник) константинопольського патріарха, голова антиуніатського Брестського собору 1596 р., діяльний учасник Острозького вченого гуртка. Був неправдиво звинувачений у шпигунстві на користь Туреччини і кинутий до Марієнбурзької фортеці-тюрми, де й помер.

16 Євангеліє від Матвія, XIX, 27.

17 Холмський єпископ — Д. Збируйський, див. прим. 1.

18 Саксон і майдебурзьке право — зведення законоположень, якими керувалися уряди міст, котрим надавалося право самоуправління (магдебурзьке право). Тут мається на увазі, що Д.Збируйський був міщанином, можливо, лавником.

19 Пінський [єпископ] — Л. Пельчицький, див. прим. 1.

20 Євангеліє від Луки, XIV, 33.

21 Євангеліє від Марка, VIII, 38.

22 ...баламутом... Ісидором...— Ісидор (? — 1463)—грецький єпископ, потім митрополит "всієї Русі" (з 1436 р.). На Ферраро-флорентійському соборі 1440 р. згодився на унію грецької та римської

церкви, за що дістав титул кардинала.

23 Ієремія — патріарх константинопольський у 1572—1594 рр. Під час поїздки за милостинею в Москву відвідав у 1588—1589 рр. Україну, втрутився тут у церковні справи, рішуче ставши на боці братств проти місцевих ієрархів, усунув двоєженця митрополита Онисифора, встановив посаду патріаршого екзарха (намісника) тощо.

24 Євангеліє від Матвія, XII, 34.

25 Книга пророка Ісаї, I, 2.

26 Євангеліє від Матвія, VII, 15.

27 Євангеліє від Матвія, V, 29.

28 Євангеліє від Іоанна, X, 1.

29 Євангеліє від Іоанна, XIV, 15.

30 Послання Павла до галатів, I, 8.

31 Скорочена цитата із "Об'явлення Іоанна Богослова" (Апокаліпсис), XXII, 18—19.

32 Послання Павла до филип'ян, III, 17—19.

33 Це сказав не Павло, а Петро в Першому посланні, IV, 5.

34 Євангеліє від Іоанна, I, 12—13.

35 Яків та Ісав — біблійні персонажі, сини Ісаака та Ревекки; старший син Ісав продав братові Якову своє первородство за хліб і сочевичну юшку (Буття, XXV, 29—34).

36 Євангеліє від Луки, XVI, 15.

37 Григорій (Чудотворець, ? — 270 рр. н. е.)—єпископ Неокесарії, автор ряду богословських книг; Василій Великий (329—378) — християнський богослов; Златоустий Іоанн (347—407) — богослов, автор багатьох проповідей, книги "Про священство" та ін.

38 Послання Павла до галатів, III, 27.

39 Євангеліє від Луки, XXII, 27.

40 Євангеліє від Луки, IX, 48.

41 Анна — за євангельською легендою, іудейський первосвященик, тесть Каіафи, який судив Христа. Каіафа — прізвисько іудейського первосвященика Йосифа, поставленого римською владою. Він порадив покарати Христа смертю, брав участь у суді над ним, переслідував його послідовників.

42 Пілат Понтійський — римський намісник Іудеї, затвердив смертний вирок Христу. Ірод Великий (73—4 рр. до н. е.) — цар іудейський, відзначався жорстокістю, за євангельською легендою, в його правління народився Христос.

43 Дії апостолів, XX, 28.

44 Дії апостолів, XX, 29.

45 Перше послання Павла до Тимофія, III, 2—7.

46 Подальша повість про напад римокатоликів на Афон не належить перу І.Вишенського, він виписав її з якоїсь старослов'янської книги, додавши свої супровідні вставки.

47 Матеолог Михайло — візантійський імператор Михайло VIII Палеолог (царював з 1259 по 1282 р.); Калойян (Камен)—болгарський цар з 1196 по 1207 р. В описі, який тут подається, змішано події, пов'язані з прийняттям унії візантійським імператором Михайлом Палеологом (6 червня 1272 р.), і події т. зв. Четвертого хрестового походу в час царювання Калойяна. Напад на Афон та землетрус, описаний тут, був за Михайла Палеолога — це він воював, а потім укладав мир з латинцями.

48 Пропондія (Пропонтида) — Мармурове море; Фракія — історична область на сході Балканського півострова між Егейським, Чорним та Мармуровим морями; Феталія Фессалія, область на півночі Греції в басейні р. Пеней; Ахаїя — давня назва північної приморської області Пелопоннеса (Греція). Пелоповий острів — це півострів Пелопоннес.

49 Послання Павла до римлян, XII, 19.

50 Георгій Зограф — монастир на північно-західному схилі Афона. За легендою, в цьому монастирі образ великомученика Георгія сам по собі написався на дошці, тому Георгія назвали Зографом, тобто живописним.

51 Перше соборне послання Петра, III, 14.

52 Євангеліє від Іоанна, XIV, 26.

53 Євангеліє від Іоанна, XIV, 16.

54 Вільний переказ слів Євангелія від Іоанна, XVI, 12—13.

55 Едем — за біблійними легендами, рай.

56 П'ятий євангеліст.— Ідеться про апокрифічні Євангелія, не узаконені церквою, які, в основному, розповідають про дитинство Христа ("Першоевангеліє Якова", "Євангеліє Хоми"), а "Никодимове Євангеліє" і "Дії Пілата" — про страждання Христа.

57 Сім боговибраних соборів — це т. зв. вселенські собори, зібрання представників церкви для вирішення питань і справ віровчення, устрою та управління церквою. Сім соборів — це ті, які відбулися до розколу християнської церкви на західну та східну.

58 Махомет Сарасинський — Мухаммед (бл. 570—632), релігійний проповідник, засновник ісламської релігії.

59 ...Аполлінарієві бездушність та безумство...— Аполлінарій Молодший, єпископ лаодикійський (жив у Сирії в IV ст.), засновник секти аполлінаристів, його вчення було засуджене на багатьох соборах, оскільки він заперечував божественність Христа. Аполлінарієва бездушність — заперечення присутності Святого Духа в Христі.

60 Навуходоносор (604—562 або 561 рр. до н. е.) — вавилонський цар-завойовник, захопив Сирію, Фінікію, Палестину, пограбував і зруйнував Єрусалим.

61 ...Єффаєве спалення...—Єффай (Їфтах) — суддя ізраїльський, за біблійною легендою, віддав у жертву Богу через спалення рідну дочку в подяку за перемогу над ворогами.

62 Ксеропотамська обитель (Ксеропотам — по-грецькому сухорічна) — один із найдавніших афонських монастирів на західному схилі. В часи Михайла Палеолога справді був зруйнований землетрусом.

63 ...розпалися, як колись Єрихон при Ісусі, сині Навинім...— Єрихон — одне з давніх міст Палестини в Йорданській долині поблизу Єрусалима; його взяв в облогу іудейський цар Ісус Навін і, за біблійною легендою, стіни міста розсипались од звуку його труб.

64 Сорок святих мучеників — сорок християн, що постраждали в 320 р. в Севатії Вірменській. Пам'ять відзначають 9 березня ст. ст.

65 ...Романа та інших...— У VIII ст. обитель Ксеропотам на Афоні запустила, так само був у занепаді й храм на честь сорока мучеників. Обитель і храм відновив візантійський царевич Павло, який

звернувся до імператора Романа (очевидно, Першого, царював з 919 по 944 рр.) по допомогу.

66 Давній Сілоам — джерело з купальнею в північно-західній частині Єрусалима. Вода з нього вважалася священною.

67 ...дім його знищено, як колись Саулів.— Саул — цар іудейський (XI ст. до н. е.); дім Саула, за біблійною легендою, занепав, його єдиний внук був каліка (кривий).

68 Рахіль — за біблійною легендою, дружина Якова, сина Ісаака. Плач Рахілі за дітьми оспівав пророк Єремія (XXXI, 15); цей плач начебто чули й тоді, коли Ірод побив немовлят (Євангеліє від Матвія, II, 18).

69 Скаржині книги — "Про єдність костьолу божого...", Вільно, 1577; "Про урядження і єдність костьолу божого...", 1590; "Життя святих старого й нового закону...", Вільно, 1579; "Казання на неділі і свята цілого року...", Краків, 1595; "Нагадування до євангеліків...", 1591; "Казання сеймові"; "Синод Брестський", 1597 та ін.

70 Євангеліє від Іоанна, VIII, 44.

71 Іоанн Богослов — апостол і євангеліст, один із найближчих учнів Христа, автор Апокаліпсису, трьох Послань і Євангелія.

72 Послання Павла до филип'ян, III, 2.

73 Переказ різних євангельських виразів (Євангеліє від Матвія, V, И; X, 24; від Луки, VI, 22).

74 Малборк — Марієнбург, див. прим. 15.

75 ...зачинений також Іоанн на острові Патмі...— Іоанн Богослов був засланий на о.Патмос із Рима, де він проповідував християнство.

Переклад з книжної української мови В. А. Шевчука.